

**Jurnalistlər üçün m i et zorakılıđı
ilə bađlı məsələlərin işıqlandırılması,
kütləvi informasiya vasitələrində
gender bərabərliyi barədə biliklərin
artırılmasına dair kampaniyaların
aparılması və gender əsaslı zorakılıqla
bađlı məlumatların yayılmasına dair
təlim vəsaitləri**

Bakı, 2021

Bu layihə Avropa İttifaqı tərəfindən maliyyələşdirilir

Müəlliflər:

Tomas Hainlen
Lüdviq Boltsman Əsas Hüquqlar və İnsan Hüquqları İnstitutu, Avstriya

Manuela Harqasner-Delpoş
Lüdviq Boltsman Əsas Hüquqlar və İnsan Hüquqları İnstitutu, Avstriya

Twinning İstinad Nömrəsi:
AZ/16/ENI/JH/01/19(55)

Bu nəşr Avropa İttifaqının maliyyə yardımı ilə hazırlanmışdır. Onun məzmununa görə "Azərbaycanda məişət zorakılığına məruz qalan şəxslərin təhlükəsizliyinin və onlara dəstəyin təmin edilməsi üçün dövlət qurumlarının və yerli səviyyədə istiqamətləndirmə mexanizmlərinin imkanlarının gücləndirilməsi" adlı Twinning layihəsi məsuliyyət daşıyır və burada ifadə olunan fikirlər heç bir halda Avropa İttifaqının rəsmi mövqeyi kimi qəbul edilə bilməz.

Benefisiar qurum

Layihəni icra edən təşkilatlar

Ministry of Social Security
and Labour of the Republic
of Lithuania

esfa
EUROPEAN SOCIAL
FUND AGENCY

LUDWIG
BOLTSMANN
INSTITUTE
Human Rights

Mündəricat

Giriş / 4

Jurnalistlərin məişət zorakılığı ilə mübarizə sahəsində rolu / 5

Məişət zorakılığının müxtəlif növləri / 9

Jurnalistlər üçün müvafiq hüquqi çərçivə / 13

Məişət zorakılığının işıqlandırılması ilə bağlı media məhsullarının hazırlanması və redaksiya qaydaları / 15

- 7a. Məişət zorakılığı barədə yazılı xəbərlər üçün təlimatlar / 15
 - Qadınlara qarşı intim partnyor zorakılığının və qadın qətlinin işıqlandırılması / 15
 - Məişət zorakılığından zərər çəkmiş əlilliyi olan qadınlarla bağlı halların işıqlandırılması / 16
 - İkinci dərəcəli viktimizasiya / 16
 - Sensasiya və ya stereotiplərdən çəkinmək / 17
 - Etibarlı və müstəqil məlumat mənbələrindən istifadə / 19
- 7b. Məişət zorakılığının vizual işıqlandırılması üçün təlimatlar / 19
 - Simvolik zorakılıq və həqiqi kontekstin çatışmazlığı / 20
 - Media qərəzinin nümunələri / 20
 - Əlaqələrin izah edilməsi və perspektivlərin göstərilməsi / 21
 - Nə edə bilərsiniz: Şəkilli təsvirlərlə bağlı tövsiyələr / 22
 - Nümunəvi təcrübə elementləri / 22
- 7c. Məişət zorakılığının onlayn işıqlandırılması üçün təlimatlar / 23
 - Onlayn mediada qadın və ya kişilərə qarşı verbal zorakılıq / 23
 - Tanış klişələr / 24
 - Onlayn disinhibisiya effekti / 25
 - Onlayn mediada verbal zorakılığın məsuliyyətli şəkildə idarə olunmasına dair tövsiyələr / 26

Müsahibələrlə bağlı tövsiyələr / 27

Ədəbiyyat/əlavə oxu materialları / 29

Giriş

Jurnalistlər üçün nəzərdə tutulan bu vəsaitin məqsədi jurnalistlərin ümumi rolu və xüsusən məişət zorakılığının qarşısının alınmasında və maarifləndirmə işlərində oynadığı rol barədə hərtərəfli məlumat təmin etməkdir. Bu kontekstdə, maarifləndirmə işi ümumi ictimaiyyətin məişət zorakılığının bütün növlərinin müxtəlif təzahür formaları barədə məlumatlılığını artırmaq və təsəvvürlərini yaxşılaşdırmaq üçün keçirilən kampaniya və proqramları, o cümlədən milli insan hüquqları institutları və bərabərlik sahəsində fəaliyyət göstərən orqanlar, vətəndaş cəmiyyəti və qeyri-hökumət təşkilatları, xüsusilə qadın təşkilatlarınınin fəaliyyətini əhatə edir.

Bu vəsait, əhali arasında qadına qarşı zorakılığın və məişət zorakılığının bütün formalarının ifşa olunmasına münasibətləri dəyişmək məqsədilə, məişət zorakılığının gender bərabərliyi, insan hüquqları çərçivəsində aktualaşdırılmasında jurnalistlərin hansı yollarla əhəmiyyətli dəyişikliyə səbəb ola biləcəyini göstərir:

- Qadınlara qarşı zorakılığın qarşısının alınmasında əsas element olduğunu qəbul edərək;
- Qadınlara qarşı zorakılığın qadınlara qarşı zorakılığın qarşısının alınmasında tarixən qeyri-bərabər səlahiyyət bölgüsünün təzahürü olduğunu və bunun kişilərin qadınlar üzərində üstünlüyü və kişilər tərəfindən qadınlara qarşı ayrı-seçkiliklə və qadınların tam inkişafının qarşısının alınması ilə nəticələndiyini qəbul edərək;
- Qadınlara qarşı zorakılığın struktur xüsusiyyətinin gender əsaslı zorakılıq olduğunu və qadınlara qarşı zorakılığın kişilərə nisbətdə qadınların ikinci dərəcəli mövqedə qalmasının ən mühüm sosial mexanizmlərdən biri olduğunu qəbul edərək;
- Qadın və qızların tez-tez onların insan hüquqlarının ciddi pozuntusunu təşkil edən və qadın və kişilər arasında bərabərliyə əhəmiyyətli dərəcədə mane olan məişət zorakılığı, seksual qısnama, zorlama, məcburi nikah, “namus” cinayətləri və cinsi orqanların zədələnməsi kimi ciddi zorakılıq növlərinə məruz qaldıqlarını qəbul edərək;
- Silahlı münaqişələr zamanı mülki əhaliyə, xüsusən də qadınlara (geniş yayılmış və ya sistematik zorlama və cinsi zorakılıq formasında) təsir edən davamlı insan hüquqları pozuntularını və həm münaqişələr zamanı, həm də münaqişələrdən sonra gender əsaslı zorakılığın artması potensialını qəbul edərək;
- Qadın və qızların kişilərə nisbətən gender əsaslı zorakılıq riskində daha çox məruz qaldıqlarını qəbul edərək;
- Məişət zorakılığının qadınlara kişilərlə müqayisədə qeyri-mütənasib şəkildə təsir etdiyini və kişilərin də məişət zorakılığına məruz qala biləcəyini qəbul edərək;
- Uşaqların məişət zorakılığından zərər çəkdiqlərini (o cümlədən ailədəki zorakılığın şahidi kimi) qəbul edərək.¹

Jurnalistlərin məişət zorakılığı ilə mübarizə sahəsində rolu

Gender münasibətləri ilə əlaqədar, dünyada kütləvi informasiya vasitələri kişilər və qadınların sosial reallığına sadəcə təsir etmir, həm də onu dolaylı və hiss olunmayan şəkildə formalaşdıran mədəni qüvvə kimi çıxış edir. Jurnalist və redaktorların öz cəmiyyətlərindəki sosial münasibətləri vasitəsilə mənimsədikləri qərəz və meyllilik onların cəmiyyətdəki sosial münasibətlərlə bağlı hazırladıqları yazılara özlərinin fərqi olduqlarından daha çox təsir göstərir. Gender üzrə təlim vasitəsilə, jurnalist və redaktorlar daxili qərəz və meylliliklərinin onların yazılarına necə təsir etdiyini daha yaxşı başa düşə bilər. Kütləvi informasiya vasitələri ilə bağlı aparılmış tədqiqatların əsas subyekti olan mülahizələrdən biri ondan ibarətdir ki, medianın təqdim etdiyi mesajlar və təsvirlər güclü sosial, mədəni və siyasi qüvvə kimi çıxış edir və medianın məhsulları ilə sosial şüur arasında əlaqə mövcuddur.

Kütləvi informasiya vasitələri istənilən vaxt kütləvi auditoriyaya çıxış əldə etmək üçün istifadə edilən əsas kommunikasiya formalarıdır. KİV cəmiyyətin fikirlərinə, inanclarına, münasibətlərinə və standartlarına, habelə özünüdərk hissimizə təsir üçün əlverişli mövqedədir və dəyərlərlə yüklənmiş mesajlar bizim qadın və kişi olaraq kim olduğumuzu necə dərk etməyimizə təsir edir.

KİV-də işıqlandırmanın və onun jurnalistlər üçün nəticələrinin əhəmiyyəti

Məişət zorakılığının qarşısının alınmasında jurnalistlərinin rolunun əhəmiyyəti ilə əlaqədar olaraq, aşağıdakı prinsiplərə əməl edilməlidir:

Balans və dəqiqlik

Jurnalistlər cəmiyyətdə davam etməkdə olan prosesləri işıqlandırmaq üçün yeni üsullar və bacarıqlar qazandıqca, bu biliklər ərsəyə gətirilən yazılarda əksini tapmalıdır.

Medianın nümunəvi işıqlandırma prinsipləri aşağıdakılardır:

- Dəqiqlik
- Balans
- Aydın və konkret yazmaq
- Mövzuya köklənmək
- Mənbə müxtəlifliyi
- Kontekst

Dəqiqlik bu peşənin əsas nişanlarından biridir. Jurnalist hər zaman xəbər, xəbər təhlilləri və xüsusi məqalələr yazarkən, öz düşüncələri və ya qərəz və meylliliklərini deyil, faktları təqdim etməyə səy göstərməlidir. Jurnalistlər heç vaxt “həqiqəti” təhrif etməməli, yaxud “həqiqət” yaratmamalıdır.

Balans, hekayədə müxtəlif mənbələr təmin etməklə, eləcə də jurnalistlərin öz qərəz və maraqlarının hansı faktların daxil edilib-edilməyəcəyinə, kiminlə müsahibə aparılıb-aparılmayacağına təsir etməməsini təmin etməklə yaradılır. Media üçün gender üzrə keçirilmiş təlim proqramlarından birində jurnalistlər etiraf edib ki, qadınlar çox zaman müsahibəyə cəlb edilməyib. Bunun səbəbi jurnalistlərin şəxsi düşüncələri, o cümlədən “qadınlar bu məsələlər üzrə biliklərə malik deyil”, “kəndli qadınlar savadsız və təhsilsizdir” və “qadınlar iqtisadiyyat barədə heç nə bilmir” kimi düşüncələridir. Bu qərəzli düşüncələr jurnalistlərin qadınları mənbə kimi göstərməsinə imkan verməyib ki, bu da onların yazılarında danışanlar (əsasən kişilər) baxımından balanssızdır. Balans həm də bir məsələnin bütün tərəflərinə, o cümlədən hakim mövqeyə və onunla zidd olan və ya əlavə mövqelərə yer verilməsini ehtiva edir. Düzgün faktların əldə edilməsi, məsələnin yerli, regional və ya qlobal kontekstə yerləşdirilməsi və müvafiq məlumatlardan istifadə hekayə üçün kontekst təmin etmək üçün əsas üsullardır. Aydın və konkret işıqlandırma jurnalistə

ışıqlandırılan mövzunu çatdırmaqda kömək edir. Terminləri anlayaraq və “jarqonu” izah edərək, jurnalistlər məsələni ictimaiyyətə izah etmək üçün daha səmərəli yollar tapmaqla yazı bacarıqlarını gücləndirir.

Hər şeyi sorğulamaq

Yuxarıda göstərilən bacarıqlardan əlavə, jurnalist həm də özünün “ənənəvi müdrikliyi sorğulamaq” bacarığını itiləməlidir. Jurnalist informasiyaya məqbul səviyyədə şübhə ilə yanaşmağa başlamalıdır. “Mən əsas bəyanata inanırammı?” - jurnalistin verməli olduğu sualdır. Məsələn, ümumən, gender “mütləq həqiqət” deyil, sosial anlayışdır və dəyişməsi mümkündür. Gender barədə danışmaq, yaxud yazılarda gender aspektlərini davamlı olaraq aktuallaşdırmaq kişi və qadınların rolları ilə bağlı ənənəvi mövqeləri sorğulamağın bir yoludur; ışıqlandırılan məsələlərdə gender münasibətlərinə daima nəzər salmaq bərabərsizliyi sorğulamağın bir yoludur.

Məlumatları anlamaq (həmçinin bax: 4-Statistika)

Jurnalistlər məlumatları düzgün başa düşmək və istifadə etmək üçün bacarıqlarını gücləndirməlidir. Aşağıdakı faydalı məqamları yadda saxlamaq lazımdır:

- Statistik məlumatlar barədə xəbər verərkən, rəqəmlərin nəyi bildirdiyini dəqiq anladığınızdan əmin olun. Statistik məlumatın həqiqi əhəmiyyətini anlamadan, nəticədə yanlış informasiyanın təqdim olunması asanlıqla baş verə bilər.
- Statistik göstəricilərin mənbəyini, etibarlılığını və vaxt baxımından aktuallığını soruşun.
- Hər hansı fərqləri və ziddiyyətləri izah etdiyinizdən əmin olun. Bəzən statistik məlumatlar ziddiyyətli görünə bilər. Lakin onlar adətən əsaslı bir səbəbdən fərqlənir. Məsələn, sorğuda iştirak etmiş əhali qrupları fərqli ola bilər, yaxud məlumatlar fərqli vaxt aralıklarına aid ola bilər.
- Məlumatların tarixlərini göstərin. Bir il və daha artıq müddət əvvəl aparılmış tədqiqatlar heç də hər zaman köhnəlmiş olmur. Bəzi tədqiqatların aparılması aylarla və ya illərlə davam edir və bundan sonra onların nəticələri təhlil edilməlidir. Statistik məlumatlar hətta bir neçə il əvvəl başlamış bir tədqiqata (milli sorğu) aid olduqda belə, əgər yeni dərc olunubsa, hələ də aktual ola bilər.

Faktların və məlumatların çarpaz yoxlanması

Qadınlara qarşı zorakılıq barədə xəbər yazmağın mürəkkəbliyini nəzərə alaraq, jurnalistlərin hər hansı müsahibə, rəsmi nəşrlər, tədqiqatlar və digər sənədlərdən aldıkları məlumatları çarpaz yoxlaması çox vacibdir. Qadınlara qarşı zorakılıq barədə yaxşı xəbər yalnız o zaman əldə oluna bilər ki, jurnalist məsələləri yaxşı qavrasın. Bu qavrayış dəqiqliyi təmin etmək üçün daima aparılan çarpaz yoxlama vasitəsilə inkişaf edir. Jurnalist milli nəşrlərdə informasiya və statistik məlumatlara rast gəlirsə, onları məsələn, BMT-nin sənədlərindəki statistika ilə (və ya əksinə) çarpaz yoxlaya bilər. Bu, jurnalistə rəqəmləri yoxlamaq və həm də məlumatlardakı ziddiyyətləri aşkar etməkdə kömək edir. Məlumatlarda ziddiyyətlər aşkar edildikdə, jurnalist məqalədə rəqəmlərdən «fakt» və ya «hamının qəbul etdiyi bir şey» kimi istifadə etmək əvəzinə, onları aydınlaşdırmalıdır.

Özünü tənzimləmə standartları

Mediada qadınlara qarşı zorakılıq və məişət zorakılığı işləri barədə ışıqlandırmaya dair cari təcrübələrin araşdırılması vacibdir. Çox vaxt sistemli dəstək təmin olunmur və qadınlara, habelə kişilərə və uşaqlara qarşı zorakılıq məsələsinin peşəkar və etik qaydada ışıqlandırılmasının təmin edilməsi jurnalist və redaktorların fərdi potensiallarından asılı olur. Hətta redaksiya ilə bağlı qaydalarda gender bərabərliyi komponenti daxil edilmiş olsa belə, çox zaman qadınlara qarşı zorakılıq və məişət zorakılığı məsələlərinin əhatə olunmasına dair praktiki biliklər çatışmır. Buna görə də, bu məsələlərin ışıqlandırılmasına dair xüsusi standartların hazırlanması vacibdir.

Qadınlara qarşı zorakılıq və məişət zorakılığı hallarının işıqlandırılması ilə bağlı özünütənzipləmə standartlarının hazırlanması mediaya ictimaiyyətin inamını gücləndirmək, redaksiya müstəqilliyini qoruyub saxlamaq və “dövlətin müdaxiləsini” məhdudlaşdırmağa imkan verir. Bütün bunlar daha geniş ifadə azadlığı və media azadlıqları mədəniyyətinin, eləcə də tolerantlıq və insan hüquqlarına hörmət mədəniyyətinin yaradılması və qorunub saxlanması üçün vacibdir.

Özünütənzipləmə orqanlarının yaradılması vaxt aparan bir proses olsa da, sonda «Media üçün özünütənzipləmə standartlarının yaradılması üzrə təlimat»ın icrasının təmin edilməsi üçün effektiv mexanizmlərin və gender bərabərliyini və qadınlara qarşı zorakılığı xüsusilə qeyd edən etik qaydaların yaradılmasını ehtiva edir.

Media qurumlarının müəyyən hədəflərə nail olmaq üçün öz protokol və təlimatlarını tərtib etdiyi və icrasına və monitorinqinə görə cavabdehliyi öz üzərinə götürdüyü könüllü çərçivə olan özünütənzipləmə sayəsində media hazırlama, icra və monitorinq prosesinə, qərəz və xətalara aşkarlanmasına və etik davranış qaydalarının icrasının təmin edilməsinə cavabdehliyi üzərinə götürür. Qadınlara qarşı zorakılıq və məişət zorakılığı mövzusunun işıqlandırılmasına dair könüllü standartlar qrupu konkret media qurumunun spesifik ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmaqla, bu məsələlərin daha etik şəkildə işıqlandırılmasına və bununla da hamı üçün daha bərabər və ədalətli cəmiyyətin qurulmasına töhfə vermək üçün faydalı alət ola bilər. Media kontentində gender bərabərliyini təşviq etmək, gender stereotipləri ilə mübarizə aparmaq, qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyə yol verən reklam, dil və kontentdən yayınmaq, qadınların zorakılıq və sekslə assosiasiya olunan alçalıcı təsvirlərindən istifadədən yayınmaq və s. üçün, media qurumları öz iş yerlərində zorakılığın qarşısının alınmasına və zərərçəkənlərə dəstəyin göstərilməsinə dair protokol və təlimatlar yarada, özünütənzipləmə standartları, daxili etik davranış qaydaları və daxili monitorinq sistemləri yarada bilər.

Jurnalistlər və peşəkar media işçiləri bu cür sənədlərin hazırlanmasında və təkmilləşdirilməsində iştirak etməlidir, cəmiyyət və ekspertlər isə məsləhətçi kimi töhfə verə bilərlər. Zorakılıq halları barədə işıqlandırma zamanı özünütənzipləmə:

- müvafiq peşə sektorunun konkret öhdəliklərini əks etdirən sektorlar üzrə davranış qaydaları yaratmalıdır;
- müxtəlif media qurumlarında daxili təlimatların, o cümlədən kontentin qiymətləndirilməsi üzrə standartların səmərəli icrasının təmin edilməsini stimullaşdırmalıdır;
- özünütənzipləmə standartlarının icrasının monitorinqi üçün adekvat məsləhətləşmə və nəzarət mexanizmləri yaratmalıdır;
- digər sektorlarla, məsələn, audio-vizual məhsul istehsalçıları, reklam agentlikləri və digərləri ilə müqavilələrdə özünütənzipləmə standartlarını nəzərə almalıdır;
- özünütənzipləmə ilə bağlı mütəmadi təmasları və məlumat mübadiləsini saxlamalıdır.

Azərbaycan Jurnalistlərinin Peşə Davranışı Qaydaları (Prinsip 4)

Bu yaxınlarda Azərbaycanın Mətbuat Şurası (www.presscouncil.az/az/organization) “Azərbaycan Jurnalistlərinin Peşə Davranışı Qaydaları”na bu mövzuya həsr olunan əlavə bir maddə hazırladı. Bu vəsaitin hazırlandığı vaxt (Oktyabr 2021) 4-cü prinsip hələ də layihə kimi qalır, lakin yaxın gələcəkdə təsdiqlənə bilər. Prinsip aşağıdakı kimidir:

Prinsip 4: Gender bərabərliyi və ayrı-seçkiliyə yol verməmə prinsipinin qorunması

- 1.1 Jurnalistlər gender bərabərliyi və ayrı-seçkiliyə yol verməmə prinsipinə hörmət etməli, cinsi ayrı-seçkiliyə yol verən və ya gender əsaslı nifrəti təlqin edən bir dildən çəkinməli, seksist ifadələrdən istifadə etməməlidir; xəbərin məzmunu birbaşa tələb etmədiyi təqdirdə onlar şəxsin cinsi mənsubiyyətini vurğulamamalıdır.
- 1.2 Jurnalistlər gender stereotiplərini təbliğ etməməli, mediada qadın və kişilərin gender stereotiplərini əks etdirməyən təsvirini təqdim etməlidir.

- 1.3 Jurnalistlər gender əsaslı zorakılıq hallarının mediada işıqlandırılmasına həssaslıqla yanaşmalıdır. Onlar gender əsaslı zorakılığı təbliğ etməməli, onun cəmiyyətdəki mənfi təsirləri barədə məlumatlılığı artırmalıdır.
- 1.4 Jurnalistlər işlədiyi və ya fəaliyyət göstərdiyi kütləvi informasiya vasitəsində cinsi zəmində ayrı-seçkiliyə məruz qalmamalıdır; kişi və qadın jurnalistlər bərabər hüquq və imkanlarla təmin olunmalıdır.

Üzv Avropa dövlətlərinin media üçün peşəkar davranış qaydalarından nümunələr:

- Avstriya Şərəf Kodeksi (presserat.at/show_content.php?sid=3&reload=1) medianın xəbər azadlığı, araşdırma və işıqlandırmada dəqiqlik, fakt və rəyin fərqləndirilməsi, digər tərəflərin təsirindən imtina, şəxsiyyətin, intim həyatın müdafiəsi və ayrı-seçkilikdən müdafiə, materialların mənbələrdən ədalətsiz şəkildə əldə olunmaması, ictimai marağın tərihi və şəxsi marağın istisna edilməsi və intihar hallarının işıqlandırılmasını ətraflı təsvir edir
- Media üçün etik davranış qaydaları ilə bağlı qlobal sorğu ilə burada tanış ola bilərsiniz: <https://accountablejournalism.org/ethics-codes>

Məişət zorakılığının müxtəlif növləri

Ətrafımızdakı hər şey kimi, jurnalistika dünyası sürətlə dəyişir. Jurnalistlər də özlərini sürətlə dəyişən dünyada yeni texnologiyalara uyğunlaşdırmalıdır. Çünki bu texnologiyalar jurnalist peşəsini də dəyişir. Bir qədər fərqli bucaqdan yanaşsaq, gender aspektinin jurnalistikanın həm ənənəvi, həm də yeni sahələrində özünü büruzə verdiyini görürük. İqlim dəyişikliyinə qadın və uşaqlara təsirləri, qadınlara yönələn mobil telefon proqramları, yaxud qadınların tək səyahət etməsinə dair tövsiyələrlə bağlı yazılar ən çox oxunulan və ya izlənən yeni məsələlərdir.

Gender anlayışları həyatın bütün aspektlərində, o cümlədən jurnalistikada da özünü büruzə verir. Çünki bu peşə həyatın bütün aspektlərini əhatə edir. Gender konsepsiyası dərk edilərsə, cəmiyyət daha sağlam və bərabərhüquqlu olar.

Barəsində danışdığımız və ya yazdığımız şeylə başa düşdüyümüz şeyin eyni olmasını təmin etmək üçün, məişət zorakılığı halını işıqlandırarkən nə danışdığımızı müəyyən etməklə başlamaq lazımdır.²

Qadınlara qarşı zorakılıq: istər ictimai, istərsə də şəxsi həyatda meydana gəlməsindən asılı olmayaraq, qadınlara qarşı fiziki, cinsi, psixoloji və ya iqtisadi zərər vurma və ya əzab vermə, o cümlədən bu cür hərəkətlərlə hədələmə, müəyyən hərəkətlərə vadar etmə və ya özbaşına azadlıqdan məhrum etmə ilə nəticələnən və ya nəticələnmə biləcək gender əsaslı zorakılıq əməli.

Zorakı münasibətlər kişi partnyor tərəfindən tərəfdaşın nəzarət altında saxlanması, günahlandırılması və alçaldılmasına əsaslanır, bu səbəbdən qurbanlar həm də özlərini günahlandırır və sonra öz davranışları ilə ailənin birliyini və ya münasibəti qoruyub saxlamağa çalışır. Partnyorun təkrarlanan vədləri sayəsində, onun dəyişə biləcəyinə dair ümid yaranır.

Qadınlara qarşı birbaşa zorakılıq qadınlara qarşı pis rəftar, ev təsərrüfatında qızların cinsi istismarı, cəhizlə əlaqəli zorakılıq, nikahdaxili zorlama, qadın cinsiyyət orqanlarının zədələnməsi və qadınlara zərər vuran digər ənənəvi adətlər, nikah xaricində zorakılıq və istismar xarakterli zorakılığı ehtiva edir.

Məişət zorakılığının növləri	Davranışlar (həm cinayət, həm də qeyri-cinayət xarakterli əməllərə nümunələr)	Cinayət ittihamları/ Prosedurlar
Fiziki hücumlar	İtləmək, tūpürmək, yapışmaq, şillə vurmaq, yumruq vurmaq, təpik vurmaq, silkələmək, boğmaq, vurmaq, yandırmaq, silahla hücum etmək və ya fiziki olaraq məhdudlaşdırmaq, azadlıqdan məhrum etmək və s.	<ul style="list-style-type: none">– Hücum– Adam öldürmə və ya qətl– Cinayət xarakterli səhlənkarlıq– Nəqliyyat vasitəsindən atəş açaraq sürüb getmək– Təması qadağan edən cinayət orderləri. Həbsə atma, təminatla azad etmə, azadlıqdan məhrum etmə
Cinsi hücumlar	Zorla cinsi əlaqə, cinsiyyət orqanlarına hücumlar, uşaqların və ya başqalarının gözü qarşısında zorla cinsi əlaqə, məcburiyyətdən qaynaqlanan cinsi əlaqə, təzyiq altında cinsi əlaqə, seksual xarakterli arzuolunmaz toxuma, sutenyorluq və s.	<ul style="list-style-type: none">– Zorlama– Uşağı zorlama– Ləyaqətsiz əməllər– Zorlamaq niyyəti ilə hücum

2 Avropa Şurasının standartları əsasında, qadınlara qarşı zorakılıq və məişət zorakılığı hallarının işıqlandırılması ilə bağlı özünütənzimləmə standartlarının hazırlanması üzrə Media üçün Təlimat, Avropa Şurasının "İstanbul Konvensiyası: Ukraynada qadınlara qarşı zorakılıq və məişət zorakılığı ilə mübarizədə irəliləyiş üçün vasitə" adlı layihəsi (2018-2020). Beynəlxalq məsləhətçi Yelizaveta Blagoyevic və yerli məsləhətçi İrina Zemlyana tərəfindən hazırlanmışdır.

Psixoloji hücum	Zərərçəkənə və ya başqalarına qarşı zorakılıq təhdidləri, intihar təhdidləri və ya əməlləri, üçüncü şəxslərə (uşaq müdafiə sistemi, işəgötürənlər) yalan xəbər vermək, uşağı qaçırtmaq, zərərçəkəni qorxutmaq üçün avtomobili ehtiyatsız idarə etmək, zərərçəkəni təcrid etmək, sorğu-sual etmək, nəzarət etmək, sözlə zorakılıq etmək, alçaltmaq, müşahidə-nəzarət etmək, intim şəkilləri yaymaq və s.	<ul style="list-style-type: none"> – Məcburetmə – Telefon vasitəsilə təzyiq – Himayəçiliklə bağlı məhkəmə qərarlarının pozulması – Təzyiq – Başqasının mülkiyyətində olan sahəyə cinayət xarakterli daxilolma – Gizli təqib – Gizli kiber-təqib – Qanunsuz azadlıqdan məhrumetmə – Avtomobili ehtiyatsız idarə etmək – Məhkəmə orderlərinin pozulması – İntim şəkillərin qanunsuz yayılması
Mülkiyyətə/ev heyvanlarına qarşı hücumlar	Zərərçəkmiş nəzarətdə saxlamaq üçün mülkiyyətə hücum etmək, divarlara vurmaq, əşyaları dağıtmaq, əmlakı başqasına vermək, mülkü yandırmaq, ev heyvanlarına əzab vermək/zorakılıq etmək və s.	<ul style="list-style-type: none"> – Heyvanlara qarşı qəddarlıq – Düşünlümsü şəkildə zərər vurma – Oğurluq – Yanğın törətmə və ya səhlənkarlıqdan yandırma – Ev yarmaq
Zərərçəkəni nəzarət altında saxlamaq üçün uşaqlardan istifadə etmək	Zərərçəkənə hücum zamanı uşağa xəsarət yetirmək; uşağa qarşı fiziki və ya cinsi zorakılıq; zorakılıq, adam oğurluğu, girov götürmə təhdidləri; uşağın gizlədilməsi; uşaqların zorakılığa şahid olması və s.	<ul style="list-style-type: none"> – Uşağa hücum – Adam oğurluğu – Himayəçiliklə bağlı məhkəmə qərarlarının pozulması – Cinayət xarakterli pis rəftar – Zorakılıq nəticəsində qətl
İqtisadi məcburetmə	Ailə resurslarına nəzarət: pul, nəqliyyat, səhiyyə, telefon, təqaüd/investisiya fondları/qurbanları yoxsullaşdırmaq üçün uzun məhkəmə çəkişmələri və s.	<ul style="list-style-type: none"> – Oğurluq – Dələduzluq – Qanunsuz mənimsəmə

Nəzərə almaq vacibdir ki, iqtisadi zorakılıq nadir hallarda digər zorakılıq növlərindən təcrid olunmuş halda tək baş verir: əksər hallarda zorakılığı törətmiş şəxslər iqtisadi və maliyyə zorakılığı ilə hədələmək və tətbiq etmək üçün digər zorakı davranış nümunələri sərgiləyir.

İqtisadi zorakılıq dedikdə, zorakılığı törətmiş şəxsin pul vəsaitlərindən istifadəsi və ya sui-istifadəsi nəticəsində partnyorunun cari və gələcək fəaliyyətləri, seçim azadlığı məhdudlaşır və nəzarət altında saxlanılır. Buraya kredit kartlarından icazəsiz istifadə, partnyorunun adına müqavilə öhdəliklərinin rəsmiləşdirilməsi və ailə vəsaitlərinin qumara qoyulması daxil ola bilər.

İqtisadi zorakılıq nəticəsində qadınlar ərzaq və geyim kimi əsas şeylər üçün pul tapmaya bilər. Bu, onların öz bank hesablarına çıxışını, müstəqil gəlir mənbələrinə çıxışını əlindən ala, zorakı partnyorları tərəfindən onların adına rəsmiləşdirilməklə yığılmış borclarla üz-üzə qoya bilər. Hətta zərərçəkmiş şəxs evi tərk etmiş olsa belə, zorakılıq törədən şəxs uşağın saxlanması ilə bağlı maliyyə nəzarəti tətbiq edə bilər.

Təəssüf ki, zərərçəkənlərin böyük əksəriyyəti həyatlarının müəyyən məqamında iqtisadi zorakılıqla üzləşir.

Digər cinayətlərdən fərqli olaraq, məişət zorakılığı əməlləri həm təqsirkar, həm də zərərçəkən tərəfindən çox vaxt gizlədilir. Bu əməllər şəxsi həyat sferasında baş verir və adətən davamlı pozuntulardır. Məişət zorakılığına fiziki, cinsi və psixoloji zorakılıq (nəzarətedici davranış) daxildir və çox zaman eyni vaxtda 1-dən artıq zorakılıq növü baş verir. Çox vaxt məişət zorakılığı bu zorakılığın komponentləri ilə bağlı

stereotip xarakterli ehtimallar vasitəsilə başa düşülür və bununla psixoloji və ya emosional zorakılıq istisna edilir. Buna görə də, dövlət orqanları çox zaman bu zorakılıq növlərini kiçildir və ya fiziki zorakılıq faktı olmadıqda mühafizə orderi verməyə meyli olmur. Bundan əlavə, evli olmayan cütlüklər arasındakı zorakılıq - görüş zamanı zorakılıq və keçmiş partnyorlar arasındakı zorakılıq, gizli təqib və kiber-təqib bir çox milli hüquqi sistemlər tərəfindən məişət zorakılığı kimi təsnifləşdirilməsə də, məişət zorakılığının növləridir. Məişət zorakılığı və cinsi zorakılıq cinayətləri çox zaman üst-üstə düşür.

Dolayı zorakılıq bərabərsizlik, ayrı-seçkilik və dəyərsizləşdirmə vasitəsilə zorakılıq üçün münbit mühit yaradır. Qadınlara qarşı düşmənçilik, dolayı zorakılıq da zorakılıq üçün əlverişli şərait yaradır. Qadınlara qarşı birbaşa, şəxslərarası zorakılıq və zorakılığın saxlanması şərait yaradan strukturlar arasındakı qarşılıqlı əlaqə dispoziitiv hakimiyyət münasibətləri kimi də təsvir oluna bilər. Səlahiyyət münasibətləri - gender əsaslı zorakılıq müxtəlif səviyyələrdə (institusional, hüquqi, məcazi, linqvistik, şəxsi, sosial və s.) təzahür edən bir fenomendir.

1. **Struktur əsaslı zorakılıq:** Bərabərsizlik strukturları, məsələn, gəlir və mülkiyyət statusu, pensiya fərqi ilə əlaqədar ayrı-seçkilik.
2. **Diskursiv zorakılıq:** məsələn, gender əsaslı zorakılığın “mədəni” baxımdan adiləşdirilməsi və ya haqq qazandırılması, intim partnyor zorakılığının adiləşdirilməsi.
3. **Simvolik zorakılıq:** məsələn, qadınları öz real gender rolunda təsvir etməyən seksist və stereotip əsaslı təsvirlər, yaxud gender stereotipləri əsasında yanlış təsvir, ifrat təsvir və qeyri-kafi təsvirlər.

Azərbaycanda məişət zorakılığı - Statistika

Cinayət barədə şikayət etmə statistikasısı.³

Statistikaya nəzər salmaq niyə vacibdir? Burada açar söz *kontekstdir*. Azərbaycanda məişət zorakılığı ilə bağlı ümumi faktları bilməlisiniz və xəbərləriniz onlara mütənəşib olmalıdır. Yəni, məişət zorakılığının müəyyən növləri barədə xəbərlərin sayı onların başvermə tezliyinə mütənəşib olmalıdır ki, cəmiyyətdə bu fenomenlə bağlı təhrif olunmuş təsəvvürlər yaranmasın. Etibarlı və düzgün məlumatları haradan əldə edə biləcəyinizi araşdırın. Vəziyyəti realda olduğundan daha əhəmiyyətsiz təqdim edə bilmə ehtimalını nəzərə alın.

Cinayət barədə şikayət etmə üzrə statistik məlumatlardan əlavə, kontekstlə tanış olmaq üçün aşağıdakıların mövqeyini öyrənməyə çalışa bilərsiniz:

- Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi,
- Məişət zorakılığı və uşaqlara qarşı zorakılıq üzrə müvafiq Monitoring Qrupu
- Həmin ərazidə fəaliyyət göstərən Uşaq və Ailələrə Dəstək Mərkəzi
- Beynəlxalq təşkilatın Azərbaycandakı nümayəndəliyinin təmsilçisi
 - [ABŞ-ın Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi \(US-AID\)](#)
 - [Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı](#)
 - [BMT-nin Əhali Fondu](#)
 - [UNICEF](#)
 - [Avropa Şurası](#)
 - [Almaniya Beynəlxalq Əməkdaşlıq Cəmiyyəti \(GIZ\)](#)
 - [BMT-nin İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığı](#)
 - [BMT-nin Qadınlar üçün İnkişaf Fondu](#)

Beynəlxalq təşkilatlar tez-tez əhali arasında sorğular yolu ilə məlumatlar toplayırlar. Bu sorğular barəsində aidiyyəti orqanlara şikayət edilməyən məişət zorakılığı hallarını ortaya çıxara bilər.

Məişət zorakılığına dair dəstək strukturları barədə müvafiq məlumatlar

Bir jurnalist kimi, məişət zorakılığı barədə məlumat verərkən, konteksti nəzərə almaq üçün siz Azərbaycan Respublikasının bu sahəyə necə yanaşdığını başa düşməlisiniz. Məişət zorakılığı ilə bağlı hər bir xəbər qadınların yardım üçün hara və necə müraciət edə biləcəyini göstərməlidir, məsələn:

“Siz və ya tanıdığınız bir təhlükədədirsə, 112 təcili yardım nömrəsinə zəng vurmalsınız.”

“Siz və ya tanıdığınız birinin məişət zorakılığı barədə dəstək və yardıma ehtiyacı varsa, 860 qaynar xəttinə zəng vurmalsınız.”

“Məişət zorakılığına məruz qalırsınızsa, İsmayilli, Ağdam, Göygöl, Goranboy, Saatlı, Zərdab, Zaqatala, Qəbələ, Şüvəlan, Sabirabad və Hacıqabuldakı Uşaq və Ailələrə Dəstək Mərkəzlərinə müraciət edə bilərsiniz.” və s.⁴

“Azərbaycan Respublikasında məişət zorakılığının aradan qaldırılması və onunla mübarizəyə dair 2020-2023-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı”na əsasən, aşağıdakı yardım və dəstək tədbirlərinin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur:

Məişət zorakılığından zərər çəkmiş şəxslərin yardım mərkəzləri və sığınacaqlarla təmin olunması

- 12.4. Məişət zorakılığından zərər çəkmiş şəxslərin yardım mərkəzləri və sığınacaqlarla təmin olunması
- 12.4.1. Sosial xidmət sahəsində dövlət sifarişlərinin bələdiyyələrə, fiziki və hüquqi şəxslərə, o cümlədən qeyri-hökumət təşkilatlarına verilməsi yolu ilə məişət zorakılığından zərər çəkmiş şəxslər üçün yardım mərkəzlərinin təşkili
- 12.4.2. Məişət zorakılığı ilə mübarizə sahəsində qadınlar, eləcə də əlilliyi olan şəxslər və ahıllar üçün onların ehtiyaclarını nəzərə alacaq xüsusi dəstək proqramlarının hazırlanması
- 12.5 Məişət zorakılığına məruz qalan şəxslərin aşkarlanması və erkən identifikasiyası
- 12.5.1. Məişət zorakılığından zərər çəkmiş şəxslər üçün 24 saat, 7 gün açıq olan ödənişsiz qaynar xətt xidmətinin təşkili
- 12.5.2. Məişət zorakılığına dair vahid məlumat bankının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə məişət zorakılığına ilk dəfə və təkrar məruzqalma hallarının qeydiyyatının polis orqanları tərəfindən aparılması və bu məlumatların vahid məlumat bankına operativ şəkildə ötürülməsinin təmin edilməsi
- 12.5.3. Məişət zorakılığından zərər çəkmiş şəxslərlə bağlı məlumatların konfidensiallığının qorunması istiqamətində tədbirlərin gücləndirilməsi

“Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında” Qanuna əsasən (Maddə 19, Yardım mərkəzləri), yardım mərkəzlərinin fəaliyyət istiqamətləri aşağıdakılardır:

Maddə 19. Yardım mərkəzləri

- 19.1. Zərər çəkmiş şəxslər üçün dövlət yardım mərkəzləri müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfi ndən təşkil olunur. Dövlət yardım mərkəzlərinin göstərdiyi xidmətlər ödənişsizdir.
- 19.2. Yardım mərkəzlərinin fəaliyyət istiqamətləri aşağıdakılardır:
- 19.2.1. zərər çəkmiş şəxsləri hüquqi və (və ya) tibbi yardımla təmin etmək;
- 19.2.2. zərər çəkmiş şəxslərin işlə təmin edilməsinə, yeni peşələrə yiyələnməsinə kömək göstərmək;
- 19.2.3. zərər çəkmiş şəxslər üçün psixoloji reabilitasiya kursu təşkil etmək;
- 19.2.4. zərər çəkmiş şəxslərin sosial müdafiəsi üçün müvafiq sənədlərin hazırlanmasında və ya sosial müavinətlərin alınmasında kömək göstərmək;

4 <https://globalvoices.org/2021/02/26/in-azerbaijan-death-of-young-woman-renews-conversation-on-domestic-violence/> Baxılıb: 21.9.2021

- 19.2.5. zəruri hallarda zərər çəkmiş şəxsləri müvəqqəti sığınacaqda təmin etmək;
- 19.2.6. zərər çəkmiş şəxslərin ailələrində normal həyat tərzinin bərpa edilməsi üçün tədbirlər görmək;
- 19.2.7. məişət zorakılığı ilə bağlı müvafiq qabaqlayıcı tədbirlər həyata keçirmək;
- 19.2.8. zərər çəkmiş şəxslərin qarşılıqlı yardım qruplarını təşkil etmək;
- 19.2.9. zərər çəkmiş şəxslərin sosial müdafiəsi ilə bağlı digər tədbirlərin həyata keçirilməsini təmin etmək.

19.3. Yetkinlik yaşına çatmamış zərər çəkmiş şəxslər yardım mərkəzində 3 ay müddətində, digər zərər çəkmiş şəxslər isə 2 ay müddətində zəruri hallarda sığınacaqda təmin oluna bilərlər.

19.4. Yerli özünüidarə orqanları, qeyri-hökumət təşkilatları, digər qurumlar və şəxslər yardım mərkəzlərini yarada bilərlər. Fiziki şəxslərin mənzillərindən onların razılığı əsasında xeyriyyəçilik məqsədilə yardım mərkəzi kimi istifadə oluna bilər.

19.5. Qeyri-dövlət yardım mərkəzləri müvafiq icra hakimiyyəti orqanında akkreditasiyadan keçməlidir.

19.6. Yardım mərkəzlərinin fəaliyyəti qaydası və qeyri-dövlət yardım mərkəzlərinin akkreditasiyası qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

Jurnalistlər üçün müvafiq hüquqi çərçivə

Məişət zorakılığı və zorakılığın digər növlərinin qarşısını almaq məqsədilə, 22 iyun 2021-ci il tarixində "Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu⁵ qəbul edildi. Qanun əsasən üç sahədə tədbirlərin görülməsini nəzərdə tutur. Bunlar aşağıdakılardır:

1. Hüquqi xarakterli tədbirlər - məişət zorakılığı hallarının araşdırılması və məişət zorakılığı törətmiş şəxslərin məsuliyyətə cəlb edilməsi;
2. Sosial xarakterli tədbirlər - zərər çəkmiş şəxslərin sosial müdafiəsi üzrə, o cümlədən müvəqqəti sığınacaqda təmin edilməsi, onlara dövlət hesabına hüquqi və tibbi yardımın göstərilməsi, habelə digər sosial yönümlü tədbirlərin həyata keçirilməsi;
3. Qabaqlayıcı tədbirlər - əhali arasında məişət zorakılığının mənfəi hüquqi, tibbi və sosial nəticələrinin izah edilməsi, məişət zorakılığının qarşısının alınmasına yönəlmiş digər maarifləndirmə tədbirlərinin təşkili.

Aşağıdakı maddələr məişət zorakılığı kontekstində xüsusilə əhəmiyyətlidir:

Maddə 6. Məişət zorakılığı barədə şikayətlərin araşdırılması

6.1. Məişət zorakılığı üzrə araşdırmanın aparılması üçün aşağıdakılar səbəb ola bilər:

- 6.1.1. zərər çəkmiş şəxsin özünün və ya onun ailə üzvlərinin şikayəti;
- 6.1.2. fi ziki və ya hüquqi şəxslərdən, dövlət və yerli özünüidarə orqanlarından, o cümlədən təhsil və ya səhiyyə müəssisələrindən, qeyri-hökumət təşkilatlarından, kütləvi informasiya vasitələrindən daxil olmuş müraciətlər.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarları «Məişət zorakılığı barədə şikayətdə cinayət tərkibinin əlamətləri olmadıqda, şikayətlərə baxılma Qaydası»nın təsdiq edilməsi haqqında Qərar 46

2. Məişət zorakılığı üzrə araşdırmanın aparılmasının səbəbləri

2.1. Qanunun 6.1-ci maddəsinə əsasən məişət zorakılığı üzrə araşdırmanın aparılmasına aşağıdakılar səbəb ola bilər:

5 <http://e-qanun.az/framework/20131>

- 2.1.1. zərər çəkmiş şəxsin özünün və ya onun ailə üzvlərinin şikayəti;
- 2.1.2. fi ziki və ya hüquqi şəxslərdən, dövlət və yerli özünüidarə orqanlarından, o cümlədən təhsil və ya səhiyyə müəssisələrindən, qeyri-hökumət təşkilatlarından, kütləvi informasiya vasitələrindən daxil olmuş müraciətlər.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti «Məişət zorakılığı törətmiş şəxslərin profilaktik qeydiyyatı götürülməsi və həmin şəxslərlə tərbiyəvi-qabaqlayıcı işin aparılması Qaydası»nın təsdiq edilməsi haqqında Qərar No 206

8. Məişət zorakılığı törətmiş şəxslərlə tərbiyəvi-qabaqlayıcı işin aparılmasında bədii ədəbiyyatdan, mətbuat vasitələrindən, radio - televiziyadan, təbliğat və təşviqat vasitələrindən istifadə oluna bilər. Məişət zorakılığına səbəb olan halların araşdırılması, təhlil edilməsi nəticəsində metodik vəsaitlər, məişət zorakılığının qarşısının alınmasına yönəldilmiş tövsiyələr, proqramlar hazırlanır, maarifləndirmə tədbirləri təşkil olunur

Məişət zorakılığının işıqlandırılması ilə bağlı media məhsullarının hazırlanması və redaksiya qaydaları

Kütləvi informasiya vasitələri gender əsaslı məişət zorakılığı barədə obyektiv şəkildə tematik xəbərlər verməklə, onun qarşısının alınmasına əhəmiyyətli töhfə verə bilər.

Maarifləndirmə, tibbi və psixoloji qayğı və yardım üçün müraciət etməyə stimulun artırılmasına xüsusi diqqətin yetirilməsi zərər çəkmiş qadınların zorakılıq potensialı olan münasibətlərdən uzaqlaşmasına imkan verməlidir. “Terapevtik söhbət” xidməti institusional və qeyri-formal dəstəklə səciyyələnməklə, həssas və tematik dizayn vasitəsilə cavablar üçün xüsusi şəraitə yaratmalıdır.

Gender baxımından adekvat və ayrı-seçkiliyə yol verməyən ifadələrdən istifadə etmək vacibdir. Fərqləndirilmiş terminologiya və maarifləndirici işıqlandırma münasibətləri və qərəzləri yumşalda bilər.

Qadınlara və qızlara qarşı zorakılığı zorakılıq kimi təsvir etmək vacibdir. Çox vaxt, qadınlara qarşı zorakılıqla bağlı xəbərlərdə klişelər və adıləşdirici terminlərdən istifadə edilir. Aşağıda biz qadın və qızlara qarşı zorakılığın müxtəlif formalarında tez-tez qarşıya çıxan terminlərdən bəzilərinə daha yaxından nəzər salacağıq.

7a. Məişət zorakılığı barədə yazılı xəbərlər üçün təlimatlar

Qadınlara qarşı intim partnyor zorakılığının və qadın qətlinin işıqlandırılması

Məişət zorakılığı çox zaman təqsirkarla eyni ev təsərrüfatında yaşayan qadınlara qarşı fiziki, cinsi və psixoloji zorakılığı ehtiva edir. Məişət zorakılığında zorakılığın müxtəlif formaları çox vaxt üst-üstə düşür. Məişət zorakılığı həm də münasibətlərdə zorakılıq və ya yaxın sosial münasibətlərdə zorakılıq da adlanır. Bu o deməkdir ki, bu, məişət strukturunda (məsələn, rəsmi nikah, vətəndaş nikahı, münasibət) baş verdikdə məişət zorakılığı hesab edilir. Bu həm də o zaman məişət zorakılığı hesab edilir ki, məişət strukturu ləğv edilmə prosesindədir və ya yaxın müddət əvvəl ayrılma baş verib. Əməlin məişət zorakılığı hesab edilməsi üçün onun tərəflərin birgə yaşadığı evdə baş verməsi tələb olunmur. Zorakılıq həmçinin uşaqlara və digər ailə üzvlərinə qarşı yönəli bilər.

Buna görə də, bu termin əsasən “ev”ə kökləndikdə və partnyorun (keçmiş) törətdiyi zorakılığa köklənmədikdə yanlış istiqamətləndirə bilər.

Məişət zorakılığı, o cümlədən qadınlar üçün ölümcül olan daha ağır zorakılıq formaları ilə bağlı xəbər verərkən, hər zaman “ailə dramı”, “ailə faciəsi”, “mübahisə”, “qısqanclıq dramı” barədə danışılır. Bu terminlər məişət zorakılığının cütlüklərin münasibətlərindəki “münaqişələrlə” bağlı olması kimi geniş yayılmış təsəvvürü möhkəmləndirir. Lakin bu, qadınlara qarşı məişət zorakılığının əhəmiyyətini kiçildir və adıləşdirir. Halbuki bu, “münasibətdəki mübahisələrlə” bağlı deyil, münasibətdəki indiki və ya keçmiş partnyor tərəfindən qadına qarşı törədilmiş zorakılıqdır.

Azərbaycanda hər il təqribən 30-40 qadın və qız öz cari və ya keçmiş partnyoru və ya ailə üzvləri tərəfindən öldürülür. Qadınlar çox vaxt öldürülməzdən əvvəl təhlükəsizlik və ya yardım üçün ümitsiz şəkildə müraciət etməyə çalışır. Lakin onların öldürülməsinin “dram” kimi təsviri vəziyyətə lazımcı qiymət verilməsini təmin etmir. Məişət zorakılığını təsvir edərkən, əməllərin adı aydın şəkildə dilə gətirilməlidir, çünki bu, zorakılıqla bağlıdır. Qadınların öldürülməsi hallarında istifadə edilməli adekvat termin **femisiddir**.

Məişət zorakılığından zərər çəkmiş əlilliyi olan qadınlara bağlı halların işıqlandırılması

Mətbuatda əlilliyi olan şəxslərdən danışarkən, tez-tez əzab, ağrı, tale, habelə cəsəret və cəsurluq kimi ifadələrdən istifadə edilir. Əlilliyi olan şəxslər “öz talelərinə sahib çıxır” və ya “əlillik səbəbilə əzab çəkir”. Bu cür ifadələr **əlillik barədə çox nöqsanlı təsvir** yaradır və əlilliyi olan şəxslərə qarşı ayrı-seçkiliyə yol verir.

Bununla yanaşı, əlilliyi olan qadınlara qarşı zorakılıq barədə fərqləndirilmiş xəbərlərin sayı çox azdır. Xəbərlərdə onlar çox zaman özlərini müdafiə edə bilməyən “köməksiz qurbanlar” kimi təsvir edilir.

Əslində, **əlilliyi olan qadınlar və qızlar zorakılığa əlilliyi olmayan qadın və qızlardan daha çox məruz qalır**. Bunun səbəblərindən biri onların yaşayış şəraiti və başqalarından asılılıq və təciliyyədir. Bu səbəbdən, əlilliyi olan qadınları və qızları passiv “qurbanlar” kimi təsvir etməmək, lakin onlar üçün əlverişsiz olan struktur və şəraiti vurğulamaq daha vacibdir. Əlillik və ya məhdudiyətlərin necə qeyd olunması ilə bağlı çox vaxt qeyri-müəyyənliklər yaranır. Söz seçiminə gəldikdə, “əlilliyi olan şəxslər” termini qəbul edilmişdir.⁶

Şəxsi həyatının toxunulmazlığı və təhlükəsizliyin təmin edilməsi

Konkret hadisələr barədə xəbərlər verərkən, qadınlara qarşı zorakılıq və məişət zorakılığı barədə etik və sosial baxımından məsuliyyətli işıqlandırma zərərçəkmiş şəxslərin şəxsi həyatının toxunulmazlığını təmin etməlidir. Peşəkar media işçiləri müsahibə aparılacaq, yaxud hər hansı məlumatda təsvir edilən zərər çəkmiş şəxslərin şəxsi məlumatlarını açıqlamaq üçün onların məlumatlı razılığını almalıdır. Bu qaydaya edilən hər hansı istisnalar dar çərçivəyə salınmalı, fərdi hallar əsasında və redaktor və ya baş redaktorla məsləhətləşmə şəraitində tətbiq edilir.

Bundan əlavə, zərər çəkmiş şəxs istənilən vaxt mediaya məlumat verməkdən imtina edə bilər. Zərər çəkmiş şəxs öz şəxsiyyətini ictimailəşdirməyi seçmədikdə, şəxsiyyəti ətraflı şəkildə açıqlanmamalıdır. Bu o deməkdir ki, zərər çəkmiş şəxslərin ailə üzvlərinin, o cümlədən uşaqlarının da adlarının və ya şəxsiyyətinin açıqlanmaması, onların şəxsiyyətinin müəyyən edilməsinə imkan verən bir formada hadisə yerinin və ya zərər çəkmiş şəxslərin özünün şəkil və ya videolarının dərc edilməməsi də vacibdir. Zərurət olarsa, onların üzü, səsi, ad, yeri və ya onları müəyyən etməyə imkan verən hər hansı təfəsilatlar bulanıq/qeyri-müəyyən şəkildə təqdim olunmalıdır.

Nəzərə almaq lazımdır ki, digər kontekstlərdə əhəmiyyətsiz görünən müəyyən detal xüsusən kiçik icmalarda zərər çəkmiş şəxsi asanlıqla müəyyən etməyə imkan verə bilər. Buna görə də, xəbərin etibarlılığının təmin edilməsi ilə zərər çəkmiş şəxslərin şəxsi həyatının toxunulmazlığının müdafiəsi arasında diqqətlə tarazlıq yaradılmalıdır.

İkinci dərəcəli viktimizasiya

İkinci dərəcəli viktimizasiya o zaman baş verir ki, zərər çəkmiş şəxs cinayət əməlinin birbaşa nəticəsi kimi deyil, məsələn, jurnalistlərin zərər çəkmiş şəxslə davranışı, işi nəticəsində zərər çəkir. İkinci dərəcəli viktimizasiyanın səbəbi, məsələn, zərər çəkmiş şəxsin dəfələrlə zorakılığı törətmiş şəxslə bir araya gətirilməsi, eyni faktlar barədə dəfələrlə dindirilməsi, qeyri-adekvat ifadələrdən istifadə, yaxud zərər çəkmiş şəxslə təmasda olan şəxslərin işlətdiyi qeyri-həssas qeydlər ola bilər⁷. Bu, zərər çəkmiş şəxslərlə pis rəftar və onlar barədə sensasiya xarakterli və hörmətlə yanaşmayan xəbər nəticəsində baş verir. Bu, zərərli və ya cinayət xarakterli əməlin birbaşa nəticəsi kimi deyil, **medianın cinayətə zərərli reaksiyası** nəticəsində baş verir və qadının təhlükəsizliyinə, ləyaqətinə real təhdid yaradır. Buna görə də, belə hallardan çəkinmək lazımdır. **Zərər çəkmiş şəxsə hörmət, məxfilik və peşəkarlıqla yanaşılmasını təmin** etmək son dərəcə vacibdir. Buraya zərər çəkmiş şəxsin özünün etibarlı şəxs olmaması və ya hadisəni şişirtməsi təəssüratını yaradacaq suallardan çəkinmək də daxildir.

Təlim keçmiş və bilikli peşəkarlar

⁶ Sözlərin seçimi ilə bağlı əlavə tövsiyələr təəssüf ki, yalnız alman dilində mövcuddur: <http://leidmedien.de/>
⁷ <https://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1358>

Zərər çəkmiş şəxslərin əlavə viktimizasiyaya məruz qalmasının qarşısını almaq məqsədilə, redaktorların zorakılıq mövzusunun bu mövzu üzrə hazırlıq keçmiş və məlumatlı olan jurnalistlərə təyin etməsi tövsiyə olunur. Əgər reportaj zorakılığa məruz qalmış qadınla müsahibəni və ya hər hansı formada əlaqə saxlanılmasını ehtiva edirsə, müsahibəni **qadın jurnalistin** aparması zəruri ola bilər, çünki bu vəziyyətdə bir çox qadınlar öz başlarına gələn zorakılıq hadisəsi barədə bir kişi ilə danışmaqdan çəkinə və ya qorxa bilərlər. Bundan əlavə, hadisə barədə xəbər hazırlamaq məqsədilə zərər çəkmiş şəxslə birbaşa əlaqə saxlanılacaqsa, **müsahibə üçün təhlükəsiz və rahat bir yer** təmin olunmalıdır. Zərər çəkmiş şəxslərin və ya onların ailələrinin yenidən travma almasına gətirib çıxara biləcək hər hansı suallar və ya şərhərdən çəkinmək lazımdır.

Sensasiya və ya stereotiplərdən çəkinmək

Qadınlara qarşı zorakılıq və meişet zorakılığı hallarına dair etik və sosial baxımdan məsuliyyətli xəbər hazırlanmasını təmin etmək üçün **qadınlara qarşı zorakılığın, zərər çəkmiş şəxslərin və zorakılığı törətmiş şəxslərin sensasiya yönümlü və ya stereotip xarakterli təsvirindən çəkinmək lazımdır.**

Media xəbərlərində bu mövzu üzrə zərərli təcrübələrdən biri **bu mürəkkəb sosial fenomenə səthi yanaşmanı tətbiqlənməklə** sırf ictimaiyyətin diqqətini çəkməyə xidmət edən və ya təəccüb ifadə edən sensasiya xarakterli başlıqlardan və ya təsvirlərdən istifadədir. Buraya qadınlara qarşı zorakılığın işıqlandırarkən başlıqlarda və ya mətnə «dəhşətli», «qorxulu» və ya «şok» kimi sözlərdən istifadə, şok yaratmaq məqsədi daşıyan və ya qadınlara qarşı zorakılıq barədə stereotip görüntüləri (məsələn, qadının üzündə qançır) əks etdirən fotolardan istifadə də daxildir, lakin bunlarla məhdudlaşmır. Bu şəkillər stereotipləri əbədiləşdirməkdən əlavə, həm də qadınlara qarşı zorakılıq fenomenini sadələşdirir və onu sadəcə fiziki zorakılıqla eyniləşdirir. Bir insan törədilmiş əməl nəticəsində fiziki xəsarət almasa belə, emosional, psixoloji və ya digər eyni dərəcədə ağır nəticələrlə üzləşə bilər.

Peşəkar media işçiləri bunların da zorakılıq halları olduğunu aydın şəkildə qeyd etməli, fiziki gücün birbaşa istifadə edilmədiyi **zorakılıq hallarının əhəmiyyətini kiçiltməmək üçün** diqqətli olmalıdır. Güc tətbiqi cinsi zorakılığın heç də mütləq bir elementi deyil.

Zorlama fiziki deyil, hüquqi bir anlayışdır. Media xəbərlərində meişet zorakılığını və ya qadına qarşı zorakılığın digər formalarını “ehtiras cinayəti”, “Romeo və Cülyetta ssenarisi” və ya digər oxşar şəkildə təsvir etməklə meişet zorakılığın partnyor və ya evlilik problemləri ilə eyniləşdirilməməlidir. Bu təcrübələr zorakılığın intim münasibətlərin bir hissəsi kimi adilləşdirdiyindən, zərərli hesab edilir. Analoji olaraq, zorakılığın törətmiş şəxs tərəfindən düşünülmüş bir əməli təsvir edərkən, “faciəvi hadisə” kimi terminlər işlətməmək lazımdır. Eyni zamanda, **zorlama və ya cinsi zorakılıq barədə xəbər verərkən, “cinsi əlaqə” termini istifadə edilməməlidir. Çünki zorlama cinsi əlaqə ilə heç bir əlaqəsi olmayan, sırf hakimiyyət və nəzarətlə bağlı olan zorakılıq aktıdır.** “Qurban” sözü cinayət hüququndan gələn bir termdir (“Zərər çəkmiş şəxs”) və orada müəyyən bir mənaya sahibdir, məsələn, müəyyən hüquqlar bundan törəyir. **Gündəlik dilimizdə isə çox zaman bu söz zəiflik, səriştəsizlik və acizliklə assosiasiya olunur.** Buna görə də, bir çox zorakılıq qurbanları bu termini stiqma yaradan bir ifadə kimi başa düşür, çünki onlar özünü zəif, aciz və ya gücsüz hiss etmir. Lakin zorakılığa məruz qalan şəxslər sadəcə qurban deyil, onlar öz zorakılıq təcrübələri ilə yaşamağı, bunu ictimailəşdirməyi, məsələn, güc və özünənam nümayiş etdirir. “Qurban” sözünün əvəzinə “zərər çəkmiş” və ya “xəsarət almış” şəxs yazmaq yüksək dərəcədə tövsiyə olunur.

Cinsi zorakılığa gəldikdə isə, **“seks skandalı”, “seks cinayətkarı”** kimi ifadələr **çox zaman yanlış olaraq seksual motiv konteksti yaradır.** Sözlərin bu cür seçimi belə bir təəssürat yaradır ki, cinsi zorakılığın səbəbi cinsi tələbatdır. Lakin cinsi zorakılıq hakimiyyət və zülmün nəticəsidir. Cinsi zorakılıq cinsəlliklə bağlı deyil, cinsəllik hakimiyyət tətbiq etmək üçün bir vasitə kimi istifadə edilir. Uşaqlara qarşı seksual xarakterli zorakılıq da cinsəllik vasitəsilə hakimiyyətdən sui-istifadə ilə bağlıdır.

Eyni zamanda, cinsi zorakılıqla bağlı xəbərlər çox vaxt cinayətin gecə, qaranlıq vaxtı, tənha yerlərdə yad, naməlum cinayətkarla tərəfindən törədildiyini ehtiva edən şəkil/videolar nümayiş etdirir.

Lakin bütün **zorakılıq əməllərinin böyük bir hissəsi müvafiq qız və qadınların öz sosial çevrəsində** baş verir. Yəni, onların ən təhlükəsiz hiss etdiyi yerlərdə - ailədə, dostlar arasında, işdə və ya öz evlərində. Cinayətkarlar çox zaman zərər çəkmiş şəxsin yaxın olduğu şəxslər, məsələn, öz partnyoru, yaxın dostu, atası, əmisi və ya babası olur.

“**Uşaq təqibçisi**” terminindən də çəkinmək lazımdır. Bu, radikal sağçılar və neo-Nazilər tərəfindən öz siyasi təbliğatları və avtoritar mövqeləri üçün istifadə edilir. Sağçılar cəmiyyətdə uşaq və yeniyetmələrə qarşı cinsi zorakılıq barədəki qəzəbi özlərinin avtoritar rejim, cəzalandırma və cəmiyyətin “müdafiəsi” ideyalarını yeritmək üçün sui-istifadə edir. Bu cür hadisələrdən bu formada **alət kimi istifadə** ilə fəal mübarizə aparılmalıdır. Bundan əlavə, bu termin uşaq və yeniyetməlik dövründə cinsi zorakılığa məruz qalanların birdəfəlik “biabır olduğunu” ehtiva etməklə onlara qarşı **stiqmanı** möhkəmləndirir. «**Xəcalət**” sözü həm də qurbanın fərz edilən “**namusun**” **itirilməsində** mümkün rolunun olduğunu ehtiva edir.

Videolentə alınmış uşaq və yeniyetmələrə qarşı zorakılıqdan danışarkən “**uşaq pornoqrafiyası**” ifadəsi də tez-tez işlənir. Lakin “uşaq pornoqrafiyası” termini **onun arxasında** dayanan cinsi zorakılığı **adiləşdirir**. Pornoqrafiya – yetkinlik yaşına çatanların könüllü iştirak etdiyi, videolentə alınmış cinsi əlaqədir. Uşaq və yeniyetmələrin zorlanması isə cinsi əlaqə deyil, ciddi zorakılıqdır.

Həmçinin media tərəfindən işıqlandırmanın uşaq və yeniyetmələr, həmçinin böyükklər arasında onsuz da mövcud olan qorxu və özünəinamsızlıqları dərinləşdirməməsini təmin etmək vacibdir.

Cinayətkarlar barədə xəbər verərkən, media işçiləri stereotip xarakterli təsvirlərdən aqah olmalıdır (məsələn, narkotik və ya spirtli içki aludəçiləri). Cinayətkarlar barədə şəxsi faktların (məsələn, onların asılılığı və ya psixoaktiv maddələrdən sui-istifadəsi) təqdim olunması meişet zorakılığı fenomeni barədə çaşdırıcı informasiya verə bilər və diqqəti hazırkı cinayət əməlinə lüzumsuz yerə yayındıra bilər. Çünki **asılılıqlar heç də hər zaman zorakılığın təkəverici amili deyil**.

Analoji olaraq, jurnalistlər cinayətkarın təsdiq olunmuş psixi xəstəliyi olmadan **qadınlara qarşı zorakılığı psixi xəstəliklə əlaqələndirərək**, cinayətkarı “xəstə”, “anormal” və ya “pozğun” kimi fərdi şəkildə təsvir etməkdən çəkinməlidir. Əks halda, bu, cinayətkarın zorakılığı törətməsinin səbəbi barədə yanlış təəssürat yarada bilər, halbuki cinayətkarların əksəriyyətinin psixi xəstəlik diaqnozu olmur. Lakin hadisələrin əksəriyyətində cinayətkarlar diqqət çəkməyən “normal” hesab edilən adamlardır. Bundan əlavə, bu cür təsvir psixi problemlə olan şəxslərin digər şəxslərlə müqayisədə zorakılıq potensialının daha yüksək olması kimi stiqmaya səbəb olur ki, bu da yanlışdır.

Cinayətkarın **etnik və ya dini mənşəyi, sosial kateqoriyası** da zorakı davranışın səbəbi deyil və bir qayda olaraq vurğulanmamalıdır. Zorakılıq konkret bir sosial və ya etnik qrupla əlaqəli olan heç bir mədəni və ya dini adətlə əsaslandırıla bilməz. Bu səbəbdən, hər hansı mədəniyyət, din və ya etnik qrupa aid olan zorakı aktlarını olduğu kimi təsvir etmək lazımdır. Media işçiləri irqi baxımdan ayrı-seçkiliyə yol verən əlaqələndirmə və ümumiləşdirmələrdən çəkinmək öhdəliyi daşıyır. Lakin bəzi hallarda etnik və dini mənsubiyyət zorakılıq əməlinin özü ilə əlaqəli olur - məsələn, zorlama bir-biri ilə münaqişədə olan iki etnik qrup arasında savaq aləti kimi. Bu hallarda, bu xüsusi amilləri konkret şəkildə qeyd etmək məqsədəuyğun ola bilər.

Zərər çəkmiş şəxsə yaxın olan şəxslərin dediklərini ehtiyatla çatdırmaq lazımdır və istifadə olunarsa, deyilənlərin kontekstini də təmin etmək lazımdır. Məsələn, femisidlə (gender zəminində qadın qətli) əlaqəli hadisə üzrə reportajda qonşu zorakılığı törətmiş şəxsin çox “sakit” və “mehriban” olduğunu deyərsə, mətndə izah etmək lazımdır ki, zorakılığı törətmiş şəxslər və qatillər ictimaiyyətə özlərini evdə olduğundan fərqli göstərə bilər və ictimai obrazından asılı olmayaraq, hər bir şəxs zorakılıq törədə bilər. Bundan əlavə, cinayətkara yaxın olan şəxslər ona öz münasibətləri prizmasından yanaşır ki, bu da onun zərər çəkmiş şəxslə münasibətini mütləq əks etdirmir və cinayətkarın yanlış təsvirini təqdim edə bilər.

Ayrı-seçkiliyin bir neçə forması (çoxtərəfli ayrı-seçkilik) ilə üzləşən qadınlara qarşı zorakılıq hallarını işıqlandırarkən, xüsusilə diqqətli olmaq lazımdır. Belə ki, qadınlara qarşı zorakılıq istənil qrup üçün səciyyəvi olsa da, məlumatlar göstərir ki, bəzi qadınlar (məsələn, ahıllar, əlilliyi olan qadınlar, münaqişə

ərazilərində olan qadınlar və s.) zorakılığa qarşı daha zəif ola bilər. Media işçiləri müvafiq statistik məlumatlardan istifadə etməli və həssas qruplara daxil olan qadınların üzləşdiyi çoxtərəfli ayrı-seçkilik fenomenini izah etməlidir.

Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları ilə əməkdaşlıq

Qadınlara qarşı zorakılıq və meişet zorakılığı üzrə peşəkar, etik, qərəzsiz və mütəxəssis yanaşmasını təmin etmək üçün media ilə qadınlara qarşı zorakılıqla mübarizə sahəsində uzunmüddətli təcrübəsi olan vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları arasında davamlı əməkdaşlıq yaratmaq vacibdir. Media qurumları qadınlara qarşı zorakılıq və meişet zorakılığı sahəsində uzunmüddətli təcrübəsi olan feminist QHT-lər və ya fərdlərin gender aspektlərinə həssaslıq nöqtəyi-nəzərindən baxışları və təhlilləri ilə tanış olmalıdır. Müvafiq məlumatlar hazırlanan yazıya daxil edilə bilər və zorakılıq hallarında qadınlara dəstək göstərən müvafiq qaynar xətləri və ya təşkilatların/vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının siyahısını bu yazılara daxil etmək xüsusilə önəmlidir.

Bununla yanaşı, ümumən zorakılığa dözümlü yanaşan və ya ona bəraət qazandıran, mizoginiya xarakterli, ayrı-seçkiliyə yol verən və ya zərərçəkəni günahlandıran baxışlara malik olan **ideoloji baxımdan qərəzli şəxslərin hər hansı bəyanatlarını qadınlara qarşı zorakılıq və ya meişet zorakılığı ilə bağlı xəbərlərə daxil etməmək** lazımdır. Bu baxışlar ictimai müzakirələrdə əhatə edilməli olsa da, onlar ayrı xəbər/reportajlarda əhatə olunmalı və düzgün kontekstə yerləşdirilməlidir.

Analoji olaraq, zorakılığı törətmiş şəxslərlə müsahibələr və ya onların bəyanatları ictimai marağa xidmət edə bilsə də, ehtiyatla idarə olunmalıdır və müvafiq kontekstin təmin edilməsi, zərurət olduqda yanlış fikirlərin ifşa edilməsi yolu ilə aradan qaldırılmalı olacaq risklər tam başa düşülməlidir.

Etibarlı və müstəqil məlumat mənbələrindən istifadə

Sonuncusu, media işçiləri zərər çəkmiş şəxs və ya zorakılığı törətmiş şəxslə bağlı etibarlı və müstəqil məlumat mənbələrindən istifadə etməlidirlər. Mümkün hallarda, **mövcud olan etibarlı rəsmi mənbələrdən (polis, məhkəmə, sosial xidmətlər, qadınlara qarşı zorakılıq və ya gender bərabərliyi üzrə ekspertlər və s.) istifadə edilməlidir**. Media işçiləri milli, regional və beynəlxalq protokollar və hüquqi çərçivələrlə tanış olmalı və mövcud çərçivə barədə müvafiq məlumatları materiala daxil etməlidir. Qadınlara qarşı zorakılıq və meişet zorakılığını işıqlandıran və ya işıqlandırılmasında rol oynayan jurnalistlər və media işçiləri zərər çəkmiş şəxslərin, onların ailə və icmalarının təhlükəsizliyini, məxfiliyini və ləyaqətini qoruyub saxlamalı, qadınlara qarşı zorakılıq barədə məlumatlılığı artırmalı və qadınlara qarşı zorakılıq və meişet zorakılığı barədə miflər və zərərli münasibətlərlə mübarizə aparmalıdır. Medianın cəmiyyətə təsir baxımından oynadığı əhəmiyyətli rolu nəzərə alaraq, media işçiləri cəmiyyətin qadınlara qarşı zorakılığın qarşısının alınmasını və onunla mübarizəni necə qəbul etməsi və prioritetləşdirməsinin istiqamətləndirilməsində vacib rol oynayır.

7b. Meişet zorakılığının vizual işıqlandırılması üçün təlimatlar

Vizual təsvirlərin gücü: Əzabın təsvirlərlə əksi, yoxsa zorakılıqdan uzaq gələcək həyata baxış?

“Şəkillər yalnız təsvir edir, amma izah etmir” (Suzan Sontaq)

Şübhəsiz ki, fotoqraf insanların dəhşətli qəddarlıq törətməyə qadir olduğunu göstərə bilər. Lakin bunun belə olduğundan hələ də xəbərsiz olan istənilən kəs məsuliyyətsiz hesab ediləcək dərəcədə avamdır. (Suzan Sontaq)

Əzab çəkən bədənlərin ağrısını əks etdirən vizual təsvirlərə olan həvəs demək olar ki, çılpaq bədənləri göstərən təsvirlərə həvəs qədər güclüdür. Təsvirlər və təsvirlərin diskursları bizim düşüncəmizi formalaşdırır, ətrafı necə gördüyümüzə və başa düşməyimizə təsir edir.

Avropa İttifaqında qadınlara qarşı zorakılıq mövzusunda bir nömrəli məlumat mənbəyi audiovizual materiallardır. Şəkilli təsvir, vizual materiallar sosial həyatın mədəni və sosial strukturunun formalaşmasına həlledici təsir göstərir.

Şəkildə kimin və ya nəyin görünməsi hakimiyyət üslublarından asılıdır və müəyyən mənalara verir. Bu baxımdan, qəzetlərdə, film və televiziya, habelə reklamlarda qadınların və zorakılığın vizual və audiovizual təsviri mühüm, hətta güclü rol oynayır.

Simvolik zorakılıq və həqiqi kontekstin çatışmazlığı

Media əzabı əks etdirən təsvirlərə, o cümlədən zorakılığın həddən artıq çox vizual təsvirlərinə olan tələbatla üzləşir. Zərər çəkmiş şəxslər qadın olduqda, fərdiləşdirmə güclənir, onlar çox zaman yaxından göstərilir və sensasion şəkildə təsvir olunur. Bundan əlavə, gender əsaslı intim partnyor zorakılığı sosial problem kimi bir fərdlə əlaqələndirilə bildikdə, onun işıqlandırılması ehtimalı daha çoxdur.

Beləliklə, məlumatlardakı təsvirlər sadəcə təsvir etmir, həm də təhrif edir.

Təkcə xəbər buraxılışları və ya mətbuata deyil, gündəlik həyatımızda mediatizasiya və informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının gündəlik həyata nüfuzu sayəsində bizi əhatə edən bütün təsvir landşaftına nəzər yetirsək, bu təhrifedici təsvirlər tendensiyası təsdiqini tapır.

Gender bərabərsizliyi, gender stereotipləri və ayrı-seçkiliyə yol verən rol modelləri yalnız informasiya formasında deyil, film sənayesində və reklamlar, video oyunlar və musiqi videolarındakı təsvirlərdə öz əksini tapır.

Ümumilikdə, biz qadınlara qarşı simvolik zorakılığın vizual landşaftından bəhs edə bilərik, hansı ki, bir çox hallarda qadınların passiv və ikinci dərəcəli rol oynamasını təşviq edir və onların həyatının kontekstini şəxsi həyat, qadına xas və çox zaman seksist və zərərli rol stereotipləri ilə məhdudlaşdırır. Mediada təqdim olunan təsvirlər əzab çəkən və çılpaq bədənələrə olan bu tələbatı xüsusilə qadın bədənələri ilə və qadınlara qarşı zorakılığın qeyri-mütənasib və təhrif olunmuş təsviri ilə qarşılayır.

Media qərəzinin nümunələri

İspaniyada aparılmış tədqiqatlardan biri mətbuat orqanlarının qadınlara qarşı zorakılıq (xüsusilə miqrant mənşəli) kontekstində əsas təsvirlər kimi **qan təsvirlərindən** mütəmadi istifadə etdiyini, cinayət yerini göstərdiyi və izlərin əlçatan olduğunu göstərir. Bununla da biz medianın əzab təsvirlərinə olan tələbatı «qarşıladığını», bununla qadınlara qarşı zorakılığın psixoloji, iqtisadi və struktur əsaslı zorakılıq kimi mürəkkəb ölçü və kontekstlərinin ortaya çıxarılmadığını görürük.

Hollivudun film sənayesində təhrif olunmuş təsvirlərə nümunə olaraq, baş rolunda Cenifer Lopezin oynadığı «Bəsdir - hər kəsin bir həddi var» filmi göstərmək olar. Burada zorakılıq törətmiş əzazil kişilər və özlərini xilas edən qadın qəhrəmanlar barədə miflər təbliğ olunur. İllərlə intim partnyor zorakılığına məruz qalmış bir şəxs rolunu oynayan Cenifer Lopez nəhayət qaçmağa müvəffəq olur. Ərinin onu təqib etməsinə son qoymaq üçün, o, özünümüdafiə məqsədilə zorakı ərini öldürmək üçün intensiv şəkildə döyüş sənətini öyrənir.

Bu cür təsvirlər sadəcə qadına qarşı zorakılıq və gender əsaslı intim partnyor zorakılığı arasındakı real əlaqələri gizlətmir, həm də simvolik zorakılığın təkrarlanmasına töhfə verir.

Mediatikləşdirilmiş məlumat və hekayələr, media təsvirləri diskursları qidalandırır, dünyanı necə anladığımızı və onun içində hərəkətləri necə etdiyimizi formalaşdırmağa kömək edir. Qadınlara qarşı zorakılığın qarşısının alınması və aradan qaldırılması üçün biz ictimai kontekstləri izah edən və müvafiq olaraq mümkün tədbir, strategiya və perspektivləri müəyyən edən dəyişmiş, genişləndirilmiş diskurslara ehtiyac duyuruq.

Əlaqələrin izah edilməsi və perspektivlərin göstərilməsi

Dəstək yönümlü, gələcəyə yönələn təsvirlər həm də zərər çəkmiş şəxslərin güclü tərəflərini vurğulamalıdır. Qadınların möhkəmliyi, onların təşkilati bacarıqları, vəziyyətin öhdəsindən gəlmək əzmi, onların uşaqlarını qorumaq və zorakı münasibətdən xilas olmaq üçün sarsılmaz cəsarəti. Çünki bu, çox zaman həyatlarını riskə atmağı və ən kədərli ssenaridə - həyatlarını itirməyi ehtiva edir.

Şəkillər ən azından qadınları sadəcə passiv, aciz qurbanlar kimi deyil, həm də müdafiə strategiyalarına və cavab resurslarına malik zərərçəkənlər kimi göstərməklə bu cəsarət və güc aspektini dəstəkləməlidir.

“Çıxış yolu” və ya “Gözlərimi də al” kimi **filmlər** bunun yaxşı nümunələridir. Çünki bu filmlər zorakı münasibətlərin müxtəlif aspektlərini və qadınların azadlığa gedən yolda üzləşdiyi çətinlikləri, habelə kişilərin zorakılığı törətmiş şəxs kimi çətinliklərini təsvir edir.

İnnovativ vizual, audio-vizual təqdimatlara da rast gəlmək olur - məsələn, İspaniyada bir çox nümunəvi təşəbbüslərdə. İspaniyada zorakılıqdan müdafiə haqqında qanun **məlumat və maarifləndirmə təmin etmək öhdəliyini** nəzərdə tutur və həmçinin kampaniyanın planlaşdırılması üçün müvafiq monitorinq və qiymətləndirmə sistemi təmin etmişdir. Ardıcıl maarifləndirmə işini həmçinin incəsənət və mədəniyyət sahəsini stimullaşdıracaqdır.

Məsələn, Suzanna Barrankonun sənədli filmləri partnyoru tərəfindən zorakılığa məruz qoyulmuş müxtəlif qadınların 8 portretini təsvir edir. Barranko onların sadəcə qurban kimi yaşadığı təcrübələri deyil, həm də onların münasibət və sevgiyə baxışlarını, cəsarətini, cavab strategiyalarını, arzularını və gələcək üçün perspektivlərini həssaslıqla əks etdirir. İkinci bir sənədli filmdə Barranko indiki və ya keçmiş zorakı partnyorlar kimi kişilərə daha yaxından nəzər salır, onları zorakılıq təcrübələri barədə danışdırır və bu təcrübələr barədə nə düşündüklərini soruşur.

Antropoloq Mercedes Fernandes Martorelin hazırladığı başqa bir sənədli film kişilərin hətta məhkəmə qərarlarından sonra belə, partnyorlarına qarşı zorakılığı inadkarlıqla təkzib etmələrini və kiçiltmələrini göstərir.

Bu növ sənədli filmlər mürəkkəb məsələləri başa düşməyə kömək edir və bununla da onları ön plana çəkməklə, medianın formalaşdırdığı stereotiplərə işıq salır.

İspaniyada ictimai maarifləndirmə kampaniyaları da gündəlik situasiyalarda partnyor zorakılığının əlamətlərini əks etdirir. «Elige vivir» adlı video klip kişinin iş üçün müsahibədən sonra evdə axşam yeməyində hər kəsin qarşısında yoldaşını alçaltdığını göstərir. Dostlar zorakılıqdan təsirləndiyi aydın görünən qadının tərəfini tutur və təhlükəli adamı qovmaqla hədələyir. Qadın tərki etməyə qərar verdikdə, onlar həmrəylik göstərir və onu müşayiət edirlər.

<https://www.youtube.com/watch?v=DJ1e6UL7A8M>

Mənbə: Homepage Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad. İctimai maraqlar üçün hazırlanmış video klip - Elige vivir. Dostlarla yemək səhnəsi.

Analoji olaraq, Avstriyada **qadınlar üçün qaynar xəttin** videosu qadının qəfildən evə gec gəlməkdən necə qorxdığını göstərir. Onun telefonla müraciət etməsini nümayiş etdirməklə, zorakılıqdan təsirlənmiş şəxslərin fəal tərəfi də işıqlandırılır. Burada qaralmış gözlər və ya qan kimi klişe təsvirlər əksini tapmır.

www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=GBetDdgtlCO

Problemin **fərdiləşdirilməsi ilə mübarizənin** başqa bir formasını yenə də İspaniyada ictimai maraqlar üçün hazırlanmış “Tarjeta Roj” rep-klipi nümunəsində görmək olar. Burada zorakı partnyor olan kişilər, zərər çəkmiş qadınlar sorğulanır.

Daha sonra partnyoru tərəfindən öldürülmüş bir qadının oğlu, qardaşı və dostu vaxtında həmrəyliklə hərəkət etmədiklərindən danışır. Xəsarət almış, passiv qadınlar təsvir olunmur, lakin tükürpərdici yaxınlaşdırmalar, addım atmadığı üçün kədərli şəkildə kameraya baxan kişilər təsvir olunur.

Bütün klip iki dəqiqədən az çəkir. Bu qısa müddət ərzində sadəcə problemin fərdiləşdirilməsi stereotipi qırılmaz, həm də bir neçə aspektin əhatə olunduğu görünür:

Qadınlara qarşı zorakılıq bizim hamımızı narahat edir. Sosial çevrə də zorakılığa son qoymaq üçün tədbir görmək imkanlarına malikdir: bunun üçün aidiyyətli qadının stimullaşdırılması və dəstəklənməsi tələb olunur, əks halda, bu, ölümcül nəticə doğura bilər. Bu, fərdi problem deyil, sosial problemdir və iş yoldaşları, ailə üzvləri, dostlar, qonşular da müvafiq tədbir strategiyaları formalaşdırmağa bilər və ya bilməlidir. Bu, ictimai maraq üçün hazırlanmış, yaşanılanları əks etdirən, məlumat verən və görülə biləcək tədbirləri təsvir edən audio-vizual materiallardır.

Bu təsvirlərin aktivləşdirici və emosional təsirini nəzərə alaraq, audio-vizual təsvirlərin gücündən və onların simvolik zorakılığa potensial töhfəsindən xəbərdar olmaq vacibdir. Bunun səbəbi ondan ibarətdir ki, audio-vizual təsvirlər format və ya janrdan asılı olmayaraq, mifləri, klişeləri və ayrı-seçkiliyi qırmaq və qadınlara qarşı zorakılığın həqiqi kontekstləri və sosial aspektləri barədə maarifləndirməyə kömək etmək (və ya əks təsir göstərmək) potensialına malikdir. Qabaqlayıcı tədbirləri təbliğ edən təsvir formalarından istifadə qadınları yalnız zorakılıq qurbanı və zərər çəkmiş şəxs kimi əks etdirmədən, sosial mühit və ictimai konteksti də əhatə etməklə, zorakılıqsız həyata yönələn baxış bucağı təqdim edir.

Nə edə bilərsiniz: Şəkilli təsvirlərlə bağlı tövsiyələr

- Qadınların təsvirlərini onların bütün həyatı, o cümlədən işdəki və cəmiyyətdəki öhdəlikləri kontekstində göstərin.
- Yaşından, statusundan, mənşəyindən, mədəniyyətindən və ya dinindən asılı olmayaraq, bütün qadınlara təsir edən gender əsaslı zorakılığı əks etdirən vizual təsvirlərdən istifadə edin. Bu, eyni dərəcədə təhlükə altında olan şəxslərə/təqsirkarlara da aiddir.
- Zorakılıq qurbanlarının zorakı münasibətlərdə davam gətirmək və ya xilas olmaq üçün öz müdafiə strategiyalarını və cavab tədbirlərini səfərbər etmək üçün öz cəsarət, səy və qətiyyətindən istifadə etdiyini də nümayiş etdirin.
- Qadınları öz sosial çevrəsində göstərən şəkillərdən istifadə edin və ailənin, iş yoldaşlarının dəstək göstərə biləcəyini qeyd edin.
- Həmçinin, ümumilikdə kişilərin, habelə təqsirkarların və onların sosial çevrəsinin öhdəliklərini əks etdirən təsvirlərdən istifadə edin.
- Şəxsiləşdirmə, dramatikləşdirmə, fərdiləşdirmədən çəkinərək, əvəzində aidiyyətli qurumların şəkilləri kimi materiallardan istifadə edərək struktur əsaslı və sosial aspektləri də göstərməyə çalışın.
- Hadisəyə cəlb olunan şəxslərin, xüsusilə qadın və uşaqların müdafiəsinə və onların şəxsi həyatının toxunulmazlığına diqqət yetirin.

Nümunəvi təcrübə elementləri

- “TARJETA ROJA” Kampaniyası
- “Zorakılıq törədənlərə qırmızı kart göstər” kampaniyası 18 mart 2010-cu il tarixində İspaniyanın Bərabərlik Nazirliyi tərəfindən başlanılan və bir çox məşhur incəsənət xadimləri, jurnalistlər və idmançılar tərəfindən dəstəklənən meişet zorakılığına qarşı kampaniyadır. Bu, “əlbirlikdən imtina etməyə və ədalətin xeyrinə addım atmağa” kömək baxımından çox effektiv hesab edilir. Bu təşəbbüs hər bir vətəndaşı gender zorakılığının istənilən formasını ifşa etmək və zorakılığa qarşı fəal mübarizə aparmağın rəmzi kimi qırmızı kart göstərməyə həvəsləndirir. Bu təşəbbüsdə vurğulanır ki, cəmiyyətdə zorakılığa yer yoxdur. Bu kampaniya üçün müəllimlər izah edir ki, “məqsəd hər kəsin şəxsin bu

simvolu xoş qarşıladığı və ona yiyələndiyi bir sosial hərəkət yaratmaqdır". Zorakılıq məsələsi barədə məlumatlılığı artırmaq üçün silsilə sosial televiziya reklamları hazırlanmışdır. Müxtəlif sahələri təmsil edən bir sıra peşəkarlar qadınlara qarşı hər hansı aqressiyaya qırmızı kartla qəti şəkildə "YOX" deməklə kampaniyada iştirak edib (pulsuz).⁸

- Suzanna Barrankonun "Wounds" ("Yaralar") təşəbbüsü qadınlar və transseksual şəxslərin iştirakı ilə meişet zorakılığı barədə praktiki layihənin nəticəsidir. Layihənin məqsədi qadınlara qarşı zorakılığın təcavüzkarın daha aşağı səviyyəli hesab etdiyi hər şeyə, faktiki olaraq qadına xas olan hər şeyə qarşı zorakılıq olduğunu göstərməkdir. Aktrisa və şairə Suzanna Barranko tərəfindən qurulmuş nəqli təsvir qadınlara aparılmış müsahibələrlə bir araya gəlir. Bu müsahibələr auditoriya üçün qadınların necə yaşadığını və onların xatirələrini, sevginin onlar üçün daha əvvəl və indi nə demək olduğunu, təcavüzkar barədə nə düşündüklərini və s. əks etdirən mənzərəni təqdim edir.⁹
- 2014-2015-ci illərdə Avstriyada "GewaltFreiLeben" (Zorakılıqdan azad həyat) kampaniyası Aİ-nin «PROGRESS» Proqramı çərçivəsində Qadın Məsələləri Nazirliyi tərəfindən Avstriya Müstəqil Qadın Sığınacaqları Assosiasiyası, Federal Gənclər Şurası və Vyana Müdaxilə Mərkəzi ilə birgə həyata keçirilmişdir. Kampaniya çərçivəsində qadınlara qarşı zorakılıqla mübarizə üçün çoxsaylı addımlar atılıb. Buraya qadınlar üçün zorakılığa qarşı qaynar xəttin daha çox ictimailəşdirilməsi, şəxslərin, şirkətlərin və təşkilatların fərdi layihələrinin, habelə 5 konkret hədəf qrupu (tibb sektoru, uşaq və gənclər, media, miqrant qadınlar və yüksək risk altında olan zərər çəkmiş şəxslər) üçün layihələrin dəstəklənməsi daxil olub. Bundan əlavə, xeyli maarifləndirici materiallar hazırlanıb. 2016-2017-ci illərdə kampaniya davam edib. Bu, bu məsələyə köklənən şəxslərin, şirkətlərin və təşkilatların fərdi layihələri üçün, habelə seminarların keçirilməsinə və maarifləndirici materialların hazırlanması üçün əlavə dəstək tədbirlərinə imkan verdi.¹⁰

7c. Meişet zorakılığının onlayn işıqlandırılması üçün təlimatlar

Onlayn mediada qadın və ya kişilərə qarşı verbal zorakılıq

İnternetin yayılması insanlar arasında kommunikasiyanı əsaslı dərəcədə dəyişdirmişdir. Digər innovativ kommunikasiya və media vasitələrinin (məsələn, telefon, radio və televizorun) yaranması nəticəsində baş verən köklü dəyişikliklərdə olduğu kimi, bu dəyişikliklərin də qarşısını almaq və dərin olduğu görünür.

Bu inkişaf bir sıra müsbət nəticələr doğurur. İstifadəçilər böyük miqdarda məlumatlara çıxışa malikdir və fikir azadlığının məhdud olduğu ölkələrdə məhdudlaşdırılmış xəbərlər üçün müxalifət fəallığının artıq istifadə etdiyi yeni kanallar var.

Ancaq yeni qloballaşan kommunikasiya dövrünün qaranlıq tərəfləri də var. Buraya hər bir mübadilənin faktiki monitorinqi, həmçinin yeni vasitələrin bəzən dağıdıcı şəkildə istifadə edilməsi: Facebook və Twitter kimi sosial şəbəkələrdə, çat və forumlarda (məsələn onlayn qəzetlərin) təbliğat, bullinq, təqib.

Bu hücumlar çox zaman ləqəblərlə, lakin bəzən real adlarla edilir. İnternetdə xüsusilə aktiv olduğu məlum olan qadınlar tez-tez və intensiv şəkildə buna məruz qalır. Bu hücumlar ələ salmaq və dəyərsizləşdirmə, təhqir və alçaltma kimi verbal zorakılıqdan fiziki zorakılıq təhdidlərinə və hətta ölümə qədər dəyişir.

Qadınlara və uşaqlara, kişilərə qarşı zorakılığa dözümsüzlük

Onlayn platformalarda, zorakılıq mədəniyyətini təşviq edən biləcək şərhələrə və ya mesajlara qarşı, o cümlədən təqsirkarları və ya qurbanları/zərərçəkmişləri təhdid edən və ya qurbanı/zərərçəkmişləri günahlandıran mesajlara çıxışı qadağan etmək və sistemə şəkildə bloklamaq da daxil olmaqla, aydın

8 [web.archive.org/web/20100324040923/http://www.sacatarjetaroja.es/tarjetaroja/tarjeta-roja.pdf](http://www.sacatarjetaroja.es/tarjetaroja/tarjeta-roja.pdf)

9 catalanfilms.cat/en/productions/wounds

10 www.bundeskanzleramt.gv.at/agenda/frauen-und-gleichstellung/gewalt-gegen-frauen/initiative-gewalt-gegen-frauen-und-kampagnen/kampagne-gewaltfreileben.html

siyasətlər tətbiq etmək vacibdir. Kütləvi informasiya vasitələri qadınlara qarşı zorakılığa və meişet zorakılığına dözümsüzlük mövzusunda məlumatlılığı artırmaq və aydın bir mövqə təmin etmək öhdəliklərini dərk etməlidir. Bu, zorakılığın məsuliyyətinin qurbanların/zərərçəkmişlərin deyil, təqsirkarların üzərinə düşməsinə təmin edir. İstifadə edilən sözlər zərər çəkmiş şəxsin səlahiyyətənlənməsinə köklənməli və aktiv element kimi, zorakılıq əməlinə görə məsuliyyəti aydın şəkildə onu törədən üzərinə qoymalıdır (məsələn, “qadın təcavüzə uğradı” əvəzinə, “kişi qadına təcavüz etdi”).

Tanış klişələr

İcma menecerlərindən birinə görə, dörd növ geniş yayılmış mizoginiya xarakterli klişələr yüzlərlə müxtəlif formalarda paylaşılır:

1. Birincisi, zorakılığı törətmiş şəxslə zərər çəkmiş şəxsin yerinin dəyişməsi: “Qadınlara qarşı cinayətlərlə, məsələn, zorlama ilə bağlı xəbərlərdə qadının buna təhrik etdiyinin deyilməsi.”
2. İkincisi, statistikanın saxtalaşdırılmasının iddia olunması: Məsələn, kişilər və qadınların gəlirləri arasındakı bərabərsizlik barədə statistik məlumatlar.
3. Üçüncüsü, qadınlara qarşı zorakılıqla bağlı xəbərlərin «Qurban Olimpiadasını» təmsil etdiyinin eyham edilməsi: qadınlar “hücum olunan şəxs” imicinə köklənilər.
4. Dördüncüsü, hər hansı qadının karyera artımı barədə xəbər verildə və ya onun portreti dərc edildə “simvolik vəzifə tutan qadının nağılı”.

Bu cür onlayn mizoginiya yeni deyil. “Karnele” ləqəbi ilə bloq yazıları yazan alman blogger Nele Tablerin dediyi kimi, bu, şəbəkə kommunikasiyası yaranandan mövcud olub. “İnternet həm də feminist və ya lezbiyan yönümlü məzmunla malik mətnlər dərc edən qadınlar üçündür, lakin ilk gündən bu, müharibə meydanı olub.” Bloq” sözü hələ kəşf edilməzdən illər öncə, öz mətnlərini köşə yazısı formasında yazan “blogger” qadınları təqib edənlər (əsasən kişilər) olmuşdur” deyə, o, 2010-cu ilin fevral ayında öz bloqunda yazır.

Hələ 1999-cu ildə Tabler öz yazılarını onlayn yazmağa başlayanda deyirdi: “Səhifənin ilk şərhləri və məktublar mənə çatdı - burada mən təhqir olunur və hədələnidim. Bu, təqribən üçüncü və ya dördüncü aylarda başladı və o vaxtdan mənim gündəlik həyatımın bir hissəsinə çevrilib.” 2004-cü ildə bu ilk dəfə “elə ifrat zorakılıq” həddinə çatdı ki, o, polisə şikayət verməyə çalışdı. Cavabdeh polis əməkdaşı onu geri göndərərək veb-saytı bağlamağı və kişiləri digər məsələlərlə yanaşı lezbiyan yönümlü məzmunla “təxribata çəkməməyi” tövsiyə etdi.

Trolları yemləməyin - aqressiv paylaşımlar edənlərə “Trollar” deyilir

Bundan əlavə, internetin ilk vaxtlarından etibarən, verbal qayda pozuntularının adlandırılması tendensiyası mövcuddur. Çox güman ki, bu, internet pionerlərinin akademik mühitinin qeyri-məhdud sərbəst mübadilə və Anqlo-Sakson yumorunun spesifik bir forması, o cümlədən tabusuz qayda pozuntusundan zövq almaqla əlaqəli ümidləri ilə bağlıdır.

Bununla trollar Şimali Avropadan olan, mürəkkəb və acıqlı eyni adlı mifik məxluqlarla müqayisə edilir. Onlayn nifrətin nə dərəcədə vüsət aldığına nəzərə alsaq, bu, demək olar ki, adiləşdirmə kimi görünür. Gender məsələsinə gəldikdə isə, “trolluq etmək” qadınlara qarşı verbal zorakılığın digər formalarından fərqlənir. Qadınlar qorxudulur, qadınlar susdurulmalıdır. Hücumla məruz qalanlar dramatik nəticələrlə üzləşir. Məsələn, ABŞ-da video oyun fəalı Anita Sarkeesian 2014-cü ilin avqust ayında Twitter vasitəsilə özünə və valideynlərinə qarşı ölüm təhdidi aldıqdan sonra evini tərk etmək məcburiyyətində qaldı. Təhdidlərin bəziləri olduqca dəhşətli idi: Sarkeesian yazılan bir tvitdə “Mənzilinə girib səni təcavüz edərək öldürəcəyəm” deyilir. Bir çox (əsasən kişi) video oyun developerləri və yayımcılarının nifrətini qazanan 29 yaşlı video blogger, video oyunların kişilərə yönəldiyini və xalq mədəniyyətinin digər elementlərini tənqid edir. Məsələn, o qeyd edirdi ki, oyunlardakı azsaylı qadın obrazlar sadəcə kişi obrazların bənövşəyi açıq geyimlə bəzədilmiş “qadın” surətləridir. Lakin Sarkeesianın opponentlərini qıcıqlandıran faktlardan biri də onun kraudfandinq təşəbbüsünün uğurlu olması idi. Belə ki, o kraudfandinq maliyyə mexanizmi vasitəsilə öz layihələri üçün 150 000 dollar (130 000 avro) toplaya bilmişdi.

Onlayn disinhibisiya effekti

Video oyun developeri Sarkeesiyan kimi şəxslərə hücumlar aşağıdakı sualı doğurur: internetdə, eləcə də digər kontekstlərdə qadınlara qarşı yüksək aqressiya potensialı haradan qaynaqlanır? Niyə internet forumları və sosial şəbəkələrdəki şərh funksiyaları xüsusi qəddarlıqla səciyyələnir?

Bu kontekstdə ekspertlər və alimlər üç faktordan qaynaqlanan onlayn “disinhibisiya” effektindən danışırlar.

1. Birincisi, internetdəki anonimlik - açar söz: ləqəblər. Baxmayaraq ki, anonimlik öz şəxsiyyətlərini gizlətmək üçün ehtiyac tədbirləri görməyən normal istifadəçilər üçün deyil.
2. İkincisi, ilk vaxtlardan mediaya sərbəst və məhdudiyətsiz çıxışın olması. Provdayerlər tədricən daha çox nəzarət tətbiq edirlər.
3. Üçüncüsü, paylaşım edənlərin birbaşa sosial iştirakının olmaması.

Bu, bütün növ internet kommunikasiyası üçün səciyyəvidir və təcrid olunmadan qaynaqlanır. Hər bir iştirakçı masaüstü kompüterin, planşet kompüterin və ya smartfonun qarşısında təkdir. Bu, nəzakət qaydalarına əmələtmə istəyini azaldır. Bundan əlavə, hücumu məruz qalanların qəzəbi və qorxusu nifrət şərhləri yazanlar üçün qaranlıq qalır: onlar birbaşa müşahidə edilə bilmir.

Bu da empatiya hissini azaldır. Bu kontekstdə, təsadüfi deyil ki, qadınları seksist ifadələrdən qoruması gözlənilən siyasi baxımdan adekvat davranışın tənqidi internetdə və anonim şəkildə baş verir.

Razılaşdırılmış anti-azadlıq tədbirləri

Rəqəmsal gizlənmə yuvasından geniş auditoriyaya sürətli şəkildə müraciət etmək imkanı getdikcə anti-azadlıq xarakteri alır və bərabərliyə qarşı olan maraq qrupları bu imkandan getdikcə daha çox istifadə edirlər. Gender siyasəti kontekstində onlar qadınlar barədə nifrət şərhləri yazmaq üçün razılaşdırılmış səylər çərçivəsində qəzetlərin onlayn forumlarından istifadə edirlər. Ayrı-ayrı məqalələrin və ya müəyyən müəlliflərin yazılarının altında əhəmiyyətli dərəcədə böyük sayda şərhlərin yazılması bu cür fəaliyyətin bir göstəricisi ola bilər.

Kütləvi hücumlara qarşı nə etməli

Avstriyada gender əsaslı nifrət şərhləri problemi Qadın Məsələləri və Təhsil Nazirinin bu yaxınlarda televiziya verdiyi müsahibə nəticəsində kütləvi zorakı mübahisələrə məruz qalması nəticəsində daha geniş ictimaiyyətin diqqətini cəkdi. Bu cür kütləvi hücumların doğurduğu rəy manipulyasiyası riski mövcuddur. Digər istifadəçilər, habelə siyasi liderlər və influenserlər mizoginiya xarakterli şərhlərin axınından yanlış nəticə çıxara bilərlər. Nifrət şərhlərinin mümkün qədər tez və davamlı olaraq silinməsi qadınlara qarşı olan şərhlərin axınına önləmək üçün ən yaxşı yol hesab edilir. Bullinq məruz qalan qadının özünün ünvanlı müdaxiləsi daha az perspektivli hesab edilir: bu vasitə qadın siyasətindən başqa məsələlər, məsələn irqçilik kimi mövzularla əlaqədar mövzudan kənarlaşan forumlarda mövcuddur və çox zaman sakitləşməyə gətirib çıxarır.

Əksinə, birbaşa onlayn mövqe tutan digər prinsiplial və sərt mövqeli qadınlar tez-tez daha ağır ittihamlara məruz qalır. Qadınlara qarşı nifrət şərhləri yazanların aləmində qadın heç bir halda son söz deyə bilməz. Digər tərəfdən isə, hüquqi müqavimət tövsiyə olunur.

Forumun qeydiyyat qaydalarına əməl edərək həqiqi e-poçt ünvanını göstərənlər təhqiqatçıların işini asanlaşdırır. Lakin şərhlərində təhlükəli hədələr edən şəxslərin məhz onlar olması ehtimalı aşağı görünür. Düzgün e-poçt ünvanı olmadan paylaşım edənləri də izləyib tapmaq nisbətən asandır, çünki şəbəkədə hər bir iştirakçıya konkret İP-ünvan təyin olunur. Lakin bu İP-ünvan gizlədilər bilər. Belə bir proqram və ya oxşar bir proqram istifadə edildikdə, mizoginistlərə və internetdə digər bullinq törəyənlərə qarşı polis və ya prokurorluğun araşdırmaları nəticəsiz qalır.

Ləqəblərin əvəzinə aydın adlar

Bu səbəblərdən, çox zaman media dairələrində şərhlərdə ləqəblərdən imtina edərək iştirakçılara yalnız öz real adlarından istifadə etməyə icazə vermək təklif olunur. Yazıçı Yulya Rabinou da Baxmanın «həqiqət insanlar üçün ağlabatandır,» ifadəsini sitat gətirərək, məhz bunu tələb edir. Aydın adların göstərilməsi tələbi mübahisəsiz deyil: bu, yalnız aldadıcı bir müdafiə ola bilər, çünki texniki amilləri nəzərə alaraq, onu yoxlamaq çətinidir. Adların aydın göstərilməsi nifrət şərhləri yazan “az sayda şəxsin destruktiv enerjisi”nə qarşı çıxmaqla manipulyasiyaya geniş meydan açır.

Nifrət şərhlərinin qarşısını almaq üçün, şübhəsiz ki, sosial və onlayn mediada şərh funksiyası bağlana bilər. Lakin internetdə şərh yazma imkanlarının bütövlükdə aradan qaldırılması sosial medianın sonu olardı və yaqın ki, təbliğatçıların lehinə olardı: yəni, onlara qarşı qadağadan başqa heç nə etmək mümkün deyil.

Əvəzində, bir çox media orqanları forumların moderasiyasına arxalanır; onlar media qanunvericiliyinə tabe olduqlarından və yaydıqları məzmun üçün birgə məsuliyyət daşdıqlarından, bunu etmək onların həm də borcudur. Daha dəqiq desək, onlayn menecerlər müvafiq qanunvericiliyi pozan və ya başqa cür zorakı hesab edilən şərhlərin onlayn dərcinin qarşısını almaq üçün şərhlərə nəzarət edir.

Konstruktiv şərhçiləri tərifləmək

Xüsusilə konstruktiv şərhçiləri vurğulamaqla şərh yazma mədəniyyəti yaxşılaşdırıla bilər. Qadınlara qarşı verbal zorakılığa qarşı çıxılmalıdır: Digər vasitələrlə yanaşı, qadın təmsilçilərlə qadın siyasəti məsələləri barədə xüsusilə təyin olunmuş çatlar. Həmçinin qadınlara qarşı zorakılıq və intim partnyor zorakılığı kimi həssas mövzuda istifadəçilərlə keçirilən canlı müzakirələr əllə moderasiya olunmalıdır - yəni, real vaxt rejimində bir neçə icma idarəçisi tərəfindən izlənilməlidir. Bu, yuxarıda qeyd olunan və seksist klişələrin meydana çıxmasına reaksiya vermək imkanı verir.

Onlayn mediada verbal zorakılığın məsuliyyətli şəkildə idarə olunmasına dair tövsiyələr

QARŞI ÇIXIN: Onlayn forumlarda kütləvi şəkildə mizoginiyanın ifadə olunmasına qarşı əlaqələndirilmiş və mərkəzləşdirilmiş müqavimət kifayət qədər faydalı ola bilər. Ehtiyatlı olun. Bu, özünüz təhqir olunduğunuz hala şamil edilmir. Xüsusilə gəndər kontekstində, bu halda onlayn müqavimət adətən vəziyyəti daha da pisləşdirir.

ÇEVİK HƏRƏKƏT EDİN: Nifrət şərhləri yazan bir şəxs nadir hallarda tək qalır və çox zaman oxşar düşüncəli çoxsaylı şəxsləri sürətlə cəlb edir. Buna görə də: Sosial mediada təhqiredici şərhlər və mesajlar heç bir şərh verilmədən mümkün qədər tez yığışdırılmalıdır.

XƏBƏR VERİN: Siz və ya başqaları onlayn şəkildə təhdid olunursunuzsa, yaxud sizə, başqa birinə və ya qrupa qarşı tərribat mövcuddursa, bu barədə polisə və ya cavabdeh prokurorluğa məlumat verməlisiniz. Nifrət şərhləri yazanlar barədə nə qədər tez-tez (bütün maneələrə baxmayaraq) işlər qaldırılsa, bu pozuntunun adi pozuntu olmadığı da o qədər çox geniş yayılır.

DÜZGÜN VAXT SEÇİMİ: Jurnalistlər və digər şəxslər onlayn mühitdə qadınlara qarşı zorakılıq kimi münaqişə yaradan mövzu barədə mətnlər paylaşdıqda, məqsədəuyğun vaxt seçiminə diqqət yetirməlidir. Yalnız o zaman dərc edin ki, sonrakı saatlarda/günlərdə foruma nəzarət edəcək kifayət qədər şəxslər olsun.

FORUMLARIN QADAĞAN EDİLMƏSİ: Ana səhifə idarəçiləri üçün qadınların siyasi məsələləri sahəsində bir tövsiyə.

Nifrət şərhli hücumlarını kifayət qədər idarə etmək mümkün deyilsə (məsələn, vaxt çatışmazlığı səbəbilə), şərh funksiyası müvəqqəti olaraq söndürülməlidir.

Müsahibələrlə bağlı tövsiyələr

Hazırlıq:

- Sizi narahat edən nədir? Əgər motiv vuyerizmdirsə (başqalarının cinsi həyatına maraq), bu, hadisəni işıqlandırmaq üçün əsas ola bilməz: aidiyyətli şəxsi rahat buraxın.
- Vaxt məqsədəuyğundurmu? Zərər çəkmiş şəxsin məşğul olmalı olduğu daha vacib şeylər varmı? İnsanlar vaxt və dincliyə ehtiyac duyur. Vaxtla yarışan reportyorlar məqsədəuyğun deyil.
- Ən yaxşısı, e-poçt vasitəsilə qeydiyyatdan keçməkdir, sadəcə ora sürüb getməyin.
- “Xeyr” cavabını qəbul edin.
- Müsahibə prosesini ətraflı müzakirə edin. Onu aidiyyətli şəxslə planlaşdırmaq ən yaxşı üsuldur.

Hadisə yerində müsahibələr:

- Əgər müsahibəni hadisə yerində aparırınsınızsa, təhlükəsizliyi və hadisəyə maraq göstərən qıraq şəxslərdən müdafiəni təmin edin.
- Özünü və işlədiyiniz media qurumunu ətraflı şəkildə təqdim edin. Yadda saxlayın: Zərər çəkənlər fəvqəladə vəziyyətdədirlər və buna görə də hər zaman bir az daha çox məlumata ehtiyac duyurlar.
- Çox tez danışmayın.
- Hörmətlə yanaşın - hətta çox sərt bir rədd cavabı alsanız belə, sakit olmalısınız.
- Baş verənlər haqqında özünüz məlumat toplayın, bu, zərər çəkmiş şəxsi ağırlı bir xətirəni yenidən danışmaqdan qoruyacaq.
- Həqiqətən kifayət qədər vaxt ayırın.
- Etibarlı bir şəxsin müsahibədə zərər çəkmiş şəxsi müşayiət etməsini qəbul edin.
- Müsahibənin istənilən vaxt dayandırılma biləcəyini və istənilmədiyi təqdirdə istifadə edilməyəcəyini izah edin.

Media və zərər çəkmiş şəxsin müdafiəsi

Psixoloji fəsadlar və müsahibənin aparılması

- Müsahibə üçün “dayanma signalı” razılaşdırın - məsələn, əl qaldırmaq. Travmaya məruz qalmış insanlar kəskin mərhələdə çox zaman öz ehtiyaclarını ifadə edə bilmirlər.
- Sualları sakit şəkildə, fakt kimi verin və həddən artıq yazığınız gəlirmiş kimi verməyin. Bu, iki dost arasındakı söhbət deyil.
- Qulaq asın və suallar verib araşdırmayın. Zorakı təfsilatları soruşmayın.
- Təcrübə elə formada baş verə bilər ki, onların bunu qəbul etməsi çətin olsun.
- Heç vaxt: “Nə hiss etdiyinizi bilirəm” və ya oxşar bir şey deməyin. Çünki bilmirsiniz.
- Buna görə də deməyin.

Yazı:

- Məchul növdən istifadə etməklə, siz zərər çəkmiş şəxsə bir daha zərər vurursunuz. Buna görə də “qurban” sözündən istifadə etməmək daha yaxşıdır.
- Fotolar yalnız konkret razılıq verildikdə çəkilməli və hər şeydən öncə, zərər çəkmiş şəxslərin ləyaqətini qorumaqdır.
- Mətninizi zərər çəkmiş şəxslərin oxuyub yoxlamasına imkan yaradın, onların şərhlərinə ciddi yanaşın.

Təxirə salmaq:

- Məqalənin dərc olunma tarixi, hansı kütləvi informasiya vasitəsində dərc olunması, yayım tarixi, məqalənin təkrarlanması və sonrakı istifadəsi aidiyyəti şəxsə bildirilməlidir.
- Məqalənin dərc olunduqdan sonra ona göndərin.
- Aidiyyətli şəxsin özünü sizin yazınızdan/reportajınızdan sonra necə hiss etdiyini soruşun.

İCMADA MƏİŞƏT ZORAKILIĞI İLƏ MÜBARİZƏ ÜZRƏ NÜMUNƏVİ TƏCRÜBƏ

Dulut Modeli icmanın məişət zorakılığına son qoymaq üçün birlikdə necə səy göstərdiyinə dair daim təkamül edən düşüncə tərzidir. www.theduluthmodel.org/wp-content/uploads/2017/03/Duluth-Model-CCR-Flowchart.png

Dulut Modeli yanaşmasından istifadə edən bir icma:

- Günahı zərər çəkmiş şəxsin üzərindən götürür və zorakılığa görə məsuliyyəti onu törədən şəxsin üzərinə qoyur.
- Zorakılıq törədən şəxsləri məsul tutmaq və zərər çəkmiş şəxslərin polis qaynar xəttinə zəngdən tutmuş məhkəməyədək cinayət və mülki ədliyyə sistemlərindəki bütün qurumlarda təhlükəsizliyini qorumaq üçün siyasət və prosedurları paylaşır.
- Bu siyasət və prosedurlar hazırlanarkən, döyülmüş qadınların mövqelərini və təcrübələrini prioritetləşdirir.
- Döyməyin intim partnyora məqsədli şəkildə nəzarət etmək və ya dominantlıq etmək üçün tətbiq edilən əməl növü olduğuna inanır və kişilərin qadınlar üzərində hakimiyyət və nəzarət taktikalarından istifadəsini dəstəkləyən ictimai şəraiti dəyişdirmək üçün fəal iş aparır.
- Döyən şəxslər üçün məhkəmə qərarı ilə yaradılmış maarifləndirmə qrupları vasitəsilə təqsirkarlar üçün dəyişiklik imkanları yaradır.
- Boşluqların aradan qaldırmaq və icmanın zorakılığa cavabını yaxşılaşdırmaq üçün cinayət və mülki ədliyyə orqanları, icma üzvləri və zərər çəkmiş şəxs arasında davamlı müzakirələr təmin edir.

ABŞ-da hazırlanmış müdaxilə layihəsi olan Dulut Modeli bu zorakılıq zəncirini, zorakılıq dinamikasının dağıdıcı dövryyəsinə təsvir edir. Bundan əlavə, bu model hörmət və bərabərliyə əsaslanan münasibətə və bununla da zorakılıqdan azad həyata aparan yolları göstərir.

İcma üzvləri, influenser və rol modelləri kimi çıxış edən jurnalistlər məişət zorakılığının qavranılmasına töhfə verir və buna görə də, mövzuların seçilməsi və necə işıqlandırılması baxımından əhəmiyyətli rol oynayır. Dulut Modelini nəzərə alaraq, jurnalistlər məişət zorakılığı ilə mübarizə aparan digər maraqlı tərəflərlə birgə mühüm rol oynayır.

Ədəbiyyat/əlavə oxu materialları

Ayse Karabat, Semin Gümüşel Güner və Aygun Asımaqisi: Handbook for journalists to increase gender sensitivity of media in Azerbaijan. (Jurnalistlər üçün Azərbaycanda medianın gende aspektlərinə həssaslığını artırmaq üçün masaüstü kitabça) BMT-nin Əhali Fondu (UNFPA), Bakı 2020

BMT-nin məişət zorakılığı üzrə tərifləri

→ www.un.org/en/coronavirus/what-is-domestic-abuse

→ en.wikipedia.org/wiki/Domestic_violence

Duluth Model:

→ www.cebc4cw.org/program/domestic-abuse-intervention-project/detailed

→ www.theduluthmodel.org/

Azərbaycanın Mətbuat Şurasının Etik Davranış Qaydaları

→ www.presscouncil.az/en/about-us

Avropa Gender Bərabərliyi İnstitutu

→ eige.europa.eu/gender-based-violence

Gender-Sensitization-Manual-on-Media-Reporting (Mediada işıqlandırmada gender aspektlərinə həssas yanaşmaya dair əyani vəsait)

→ beta.youngmeninitiative.net/wp-content/uploads/2017/07/Gender-Sensitization-Manual-on-Media-Reporting-EN.pdf

Parveen Ali, Julie McGarry (eds.): Domestic Violence in health Contexts: A Guide for Healthcare Professions. (Səhiyyə kontekstində məişət zorakılığı: tibb işçiləri üçün təlimat) Heidelberg, Berlin, Springer 2020.

The role of the media in the prevention of violence towards women - Instruments for the use by journalists (Qadınlara qarşı zorakılığın qarşısının alınmasında medianın rolu - Jurnalistlər tərəfindən istifadə üçün alətlər)

→ ec.europa.eu/justice/grants/results/daphne-toolkit/content/role-media-prevention-violence-towards-women-instruments-use-journalists_en